

งานวิจัยเชิงปฏิบัติการ: การพัฒนาศักยภาพชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ (กะเหรี่ยง)
เพื่อระบบอาหารที่ยั่งยืนท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ
ภายใต้การสนับสนุนของโครงการกวีวิถีโลกร้อยด้วยชุมชนและประชาสังคม

ทีมวิจัยสถาบันโภชนาการ มหาวิทยาลัยมหิดล
และทีมวิจัยชุมชนบ้านสะเนพ่องและบ้านเกาะสะเต็ง
ตำบลไผ่ไร่ อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดกาฬสินธุ์
มกราคม 2567

ที่ปรึกษาโครงการ

รศ.ดร.วันทนี เกียรติยศ	สถาบันโภชนาการ มหาวิทยาลัยมหิดล
ดร.กฤษฎา บุญชัย	มูลนิธิชุมชนท้องถิ่นพัฒนา
รศ.ดร.โสฬส ศิริไสย์	ข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยมหิดล
ผศ.ดร.กุลวดี แก่นสันติสุขมงคล	คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
รศ.ดร.ครรชิต จุดประสงค์	สถาบันโภชนาการ มหาวิทยาลัยมหิดล

ที่วิจัยและภาคี	ที่วิจัยชุมชน	ที่วิจัยชุมชน
สถาบันโภชนาการ มหาวิทยาลัยมหิดล	บ้านสะเนพ่อง	บ้านเกาะสะเต็ง
น.ส.สินี โชติบริบูรณ์	น.ส.กานตา ร่มไพรงาม	นายธวัชชัย ไทรสังข์ทัศน์
น.ส.ประภา คงปัญญา	น.ส.อิสริย์ วนาวิเศษศักดิ์	น.ส.กัญญารัตน์ พรหมมี
น.ส.ณัฐพัชร์ ทองคำ	น.ส.เปิ้ล	น.ส.สุรดา กิจการสำเร็จ
ดร.ปัทมาภรณ์ จุมปา	น.ส.นภาพร ก้องสนั่นเมือง	น.ส.จันทร์เพ็ญ
นักวิจัยอิสระ	น.ส.อารยา สังขิตติ	น.ส.รวีวัลย์ พรหมมี
นางศศสรวง จรัสกุลชัย	น.ส.เกษมณี ปิติเปรมวิวัฒน์	
น.ส.ศศิวิมล ช่วงยรรยง	น.ส.อังคณา ร่มไพรงาม	
	น.ส.ณัฐทิศา พงษ์ศิลา	
	นายฉัตรทิพย์ คงจรรยา	
	นายเจริญพงษ์ กันทรพิมาน	

หลักการและเหตุผล

ระบบอาหารที่ยั่งยืนเป็นส่วนสำคัญในการบรรลุความมั่นคงด้านอาหารและเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ระบบอาหารในปัจจุบันและอนาคตได้รับแรงกดดันภายในและภายนอกชุมชน อาทิ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ซึ่งส่งผลกระทบต่อสุขภาพและคุณภาพชีวิตของสมาชิกในชุมชนทั้งระยะสั้นและระยะยาว โดยเฉพาะชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์หรือชนเผ่าพื้นเมืองซึ่งอยู่ใกล้ชิดและได้รับประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นรวดเร็ว บางอย่างไม่สามารถควบคุมได้ การศึกษานี้มีความเชื่อหลัก 2 ประการ หนึ่ง ชนเผ่าพื้นเมืองรับรู้ต่อความแปรปรวน การเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ เรียนรู้และปรับตัวตามบริบท และ สอง ชุมชนมีศักยภาพในการจัดการและปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงโดยอาศัยมุมมองความรู้ของชุมชน ร่วมกับความรู้จากภายนอกชุมชนซึ่งในที่นี้หมายถึงความรู้ที่ได้จากการวิจัยร่วมกับภาคีเครือข่าย

สถาบันโภชนาการ มหาวิทยาลัยมหิดล มีประสบการณ์และองค์ความรู้จากการวิจัยและพัฒนา ร่วมกับชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ (กะเหรี่ยง) และภาคีเครือข่ายในการส่งเสริมความมั่นคงทางอาหารบนฐานวัฒนธรรมของชุมชนซึ่งอาศัยอยู่ในพื้นที่อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี ตั้งแต่ พ.ศ.2548 และปัจจุบัน ได้ดำเนินโครงการวิจัยร่วมกับประเทศญี่ปุ่นและรัสเซีย เรื่อง โครงการพลิกฟื้นวิถีสังคมและระบบนิเวศสังคมกลุ่มชาติพันธุ์ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศโลก (โครงการ RISE) ระหว่าง พ.ศ.2564 -พ.ศ.2567 เพื่อให้ชุมชนทราบข้อมูลเชิงประจักษ์ต่อสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมที่อาจส่งผลกระทบต่อระบบอาหารและภาวะโภชนาการของชุมชน รวมถึงค้นหาแนวทางปรับตัวเพื่อความยั่งยืนของระบบอาหารพื้นเมือง (traditional food system) จากการดำเนินงานร่วมกับชุมชนมีเสียงสะท้อนจากแกนนำชุมชนบอกความต้องการในการศึกษาข้อมูลเชิงลึก การนำข้อมูลเชิงประจักษ์จากข้อมูลโครงการ RISE รวมถึงองค์ความรู้ ภูมิปัญญาและศักยภาพที่ชุมชนมีอยู่มาลงมือปฏิบัติเพื่อพัฒนาระบบอาหารพื้นเมืองอย่างยั่งยืนโดยการเสริมศักยภาพชุมชนในการจัดทำแผนและดำเนินกิจกรรมตัวอย่างสำหรับการพัฒนาให้เกิดความต่อเนื่องในอนาคตโดยการสนับสนุนของทีมีวิจัยและเครือข่าย ดังนั้น งานวิจัยเชิงปฏิบัติการนี้มีคำถามสำคัญ คือ หนึ่ง ชุมชนมีมุมมองและวิธีประเมินการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่กระทบต่อระบบอาหารของชุมชน อย่างไร สอง ชุมชนมีศักยภาพและแนวทางปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศรวมถึงแรงกดดันอื่น ๆ ที่กระทบต่อระบบอาหารชุมชน อย่างไรบ้าง โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ เครื่องมือการวิจัยและเครื่องมือทางสังคมต่าง ๆ เพื่อสร้างองค์ความรู้ร่วมกันระหว่างชุมชน นักวิจัยสหสาขา และภาคีเครือข่าย

ทั้งนี้การดำเนินงานภายใต้งานวิจัยเชิงปฏิบัติการ: การพัฒนาศักยภาพชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ (กะเหรี่ยง) เพื่อระบบอาหารที่ยั่งยืนท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ได้ดำเนินงานในชุมชนพื้นที่กรณีศึกษาตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน 2565 ถึงธันวาคม 2566 รวมเป็นระยะเวลา 14 เดือน ทีมีวิจัยและทีมีวิจัยชุมชนได้ข้อค้นพบและบทเรียนการดำเนินงาน ดังจะได้เสนอต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษามุมมองและการประเมินของชุมชนต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและแรงกดดันอื่น ๆ ที่ส่งผลต่อระบบอาหารของชุมชน
2. เพื่อศึกษาแนวทางการปรับตัวของชุมชนจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและแรงกดดันอื่น ๆ ที่ส่งผลต่อระบบอาหารของชุมชน
3. เพื่อศึกษาและส่งเสริมศักยภาพของชุมชนในการจัดทำแผนและดำเนินกิจกรรมเพื่อป้องกันหรือลดผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและแรงกดดันอื่น ๆ ที่ส่งผลต่อระบบอาหารของชุมชน

รายงานฉบับสมบูรณ์นี้ ทีมวิจัยนำเสนอข้อมูลภาพรวมของระบบอาหาร ผลการดำเนินงานโดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น 6 ส่วนหลัก ประกอบด้วย

- 1) ระบบอาหารชนเผ่าพื้นเมือง: โอกาสและความท้าทายต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ
  - 2) แนวคิด และวิธีการเข้าถึง เข้าใจความรู้ของชนเผ่าพื้นเมือง
  - 3) ทำความรู้จักชนเผ่าพื้นเมือง (กะเหรี่ยงไพล่)
  - 4) ข้อค้นพบการวิจัย
    - 4.1 ระบบอาหาร ภูมิปัญญาของชุมชนกะเหรี่ยงไพล่
    - 4.2 มุมมอง วิธีคิดที่ชุมชนเข้าใจต่อปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและผลกระทบที่เกิดขึ้น
    - 4.3 การรักษาให้คงอยู่และการปรับตัว: ภูมิคุ้มกันระบบอาหารของชุมชนชาวกะเหรี่ยงไพล่เมื่อต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ
    - 4.4 ศักยภาพของชุมชนในการจัดทำแผนและดำเนินกิจกรรมเพื่อป้องกันหรือลดผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและแรงกดดันอื่น ๆ ที่ส่งผลต่อระบบอาหารของชุมชน
  - 5) บทสรุป
  - 6) ความเห็นและข้อเสนอแนะ
- งานวิจัยครั้งนี้ได้ผสานการทำงานเพื่อข้อมูลอันเป็นประโยชน์แก่ชุมชนกรณีศึกษาและชุมชนอื่น ๆ ที่มีบริบทใกล้เคียงกัน จึงขอระบุผลงานคือรายงานฉบับนี้เป็นการวิจัยร่วมระหว่างชุมชนกรณีศึกษา คือชุมชนชนเผ่าพื้นเมือง(ชาวไพล่)บ้านสะเนพ่อง และบ้านเกาะสะเต็ง ตำบลโลโว อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี ร่วมกับทีมวิจัยสถาบันโภชนาการและเครือข่ายภายใต้งานวิจัย 2 เรื่อง ประกอบด้วย โครงการพลิกฟื้นวิถีสังคมและระบบนิเวศสังคมกลุ่มชาติพันธุ์ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศโลก สนับสนุนโดยสำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (สวทช.) และโครงการกู่วิกฤติโลกร้อนด้วยชุมชนและประชาสังคม โดยมูลนิธิชุมชนท้องถิ่นพัฒนา สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

1) ระบบอาหารชนเผ่าพื้นเมือง: โอกาสและความท้าทายต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ

การเพาะปลูกและทำฟาร์มผลิตอาหารปริมาณมากเพื่อมุ่งเน้นรายได้มีส่วนสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศซึ่งกระทบกับมวลมนุษยชาติทั้งประชากรทั่วไปและพี่น้องชนเผ่าพื้นเมือง ขณะที่การศึกษาของ Berkes, F., Folke, C., & Gadgil, M. (1994) พบว่าพื้นที่ส่วนใหญ่บนโลกซึ่งมีความหลากหลายทางชีวภาพอยู่ในมือของคนท้องถิ่น (traditional peoples) หรือสังคมที่มีผู้ไล่ล่า เก็บหาอาหาร ชาวประมงที่ยังคงส่งต่อแนวปฏิบัติมาหลายรุ่น การปลูกข้าวและระบบการจัดการแบบดั้งเดิมที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม ประเพณีเป็นวิธีหลักที่สังคมใช้จัดการทรัพยากรธรรมชาติมานานกว่าพันปี ช่วยรักษาความหลากหลายทางชีวภาพให้คงอยู่และสร้างระบบอาหารสำหรับคนในชุมชนปัจจุบันและคนรุ่นต่อไป การกินอยู่ของชนเผ่าพื้นเมือง ซึ่งมีวัฒนธรรมเฉพาะชุมชนและสร้างวัฒนธรรมระบบอาหารจึงถูกกล่าวถึงในความชาญฉลาด บทเรียนและหลักฐานที่ประจักษ์ชัดสำหรับการดำเนินชีวิตให้มีความยั่งยืนและอาจเป็นหนทางช่วยให้อยู่รอดจากสภาพภูมิอากาศที่เปลี่ยนแปลง (FAO and Alliance of Biodiversity International and CIAT, 2021)

คนท้องถิ่น ชนเผ่าพื้นเมือง ดำรงชีพและมีชุดความรู้ที่เชื่อมโยงทรัพยากรในระบบนิเวศต่าง ๆ เพื่อใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ความรู้เกี่ยวกับพืชป่าเพื่อใช้เป็นอาหารและยา การมีความรู้ต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระบบนิเวศและการรับมือต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ตัวอย่างเช่น การจับสัตว์น้ำของชาวประมงพื้นบ้านอาศัยองค์ความรู้ที่มีต่อระบบนิเวศทั้งระบบ เริ่มจากการสังเกตลม ฟ้า อากาศ คลื่นทะเล และพฤติกรรมสิ่งมีชีวิตรอบตัวที่เป็นสัญญาณบ่งบอกภัยพิบัติและสัญญาณบ่งบอกน้ำขึ้น น้ำลง สัญญาณทั้งสองนี้เป็นเครื่องช่วยให้ชาวประมงพื้นบ้านประเมินความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้น และตัดสินใจได้ถูกต้องในการเตรียมความพร้อม ลดหรือกระจายความเสี่ยงในการทำประมงแต่ละครั้งด้วยรูปแบบการทำประมงแบบต่าง ๆ เลือกใช้เครื่องมือ เลือกเวลา และสถานที่ที่เหมาะสม อาจกล่าวได้ว่า ความแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศเป็นเงื่อนไขให้ชาวประมงรับมือโดยมีภูมิปัญญาท้องถิ่นช่วยนำทางให้ชาวประมงตัดสินใจทำประมงได้ถูกต้อง (FAO and Alliance of Biodiversity International and CIAT, 2021; กุลวดี แก่นสันติสุขมงคล, 2565) ในมิติด้านอาหาร โภชนาการ การศึกษาของ Kuhnlein, H. V., Erasmus, B., & Spigelski, D (2009) ได้ศึกษาความหลากหลายด้านอาหารและองค์ประกอบของอาหารของชนเผ่าพื้นเมืองหลายประเทศ พบความรู้ของชุมชนในการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศที่หลากหลายในเขตที่อาศัยอยู่ ซึ่งพบความหลากหลายของพืชและสัตว์ทั้งที่เป็นอาหาร สมุนไพรจำนวนมากกว่า 300 ชนิด และหลายชนิดเป็นแหล่งของสารอาหาร (nutrients) ไฟเบอร์ (fiber) และสารที่ไม่ใช่สารอาหาร (non-nutrients) ที่จำเป็นต่อร่างกายมนุษย์ เช่น พลังงาน โปรตีน ไขมัน ไขมันอิ่มตัว วิตามิน แร่ธาตุ รวมถึงสารที่ช่วยป้องกันการเกิดโรคไม่ติดต่อเรื้อรังหรือสารต้านอนุมูลอิสระ

ส่วนความรู้ในกระบวนการผลิตและปรุงอาหารของชนเผ่าพื้นเมืองมีภูมิปัญญาน่าสนใจ ตัวอย่างเช่น ภูมิปัญญาของกะเหรี่ยงโพลั่วตำบลไล่โว่ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี มีการเก็บเมล็ดพันธุ์ โดยเฉพาะพันธุ์ข้าวดั้งเดิมเพื่อทำไร่นาบนพื้นที่ปลูกต่อเนื่องเป็นเวลากว่า 100 ปี เพื่อไว้กินในครอบครัว แบ่งปันภายในชุมชน ชุมชนใกล้เคียงและผู้มาเยือน การทำไร่นาบนพื้นที่ปลูกข้าว ใช้กำลังแรงงานส่วนใหญ่จากคนในครอบครัวและชุมชนเพื่อปลูก ดูแล เก็บเกี่ยว และขนเก็บไว้ในยุ้งฉางใกล้บ้าน รวมถึงการเก็บหาอาหารตามธรรมชาติในปริมาณที่พอสำหรับกินแต่ละมื้อ เช่น ผัก ปลา ทำให้ไม่ต้องใช้ตู้แช่เย็น เมื่อครั้งที่ได้อาหารปริมาณมาก หากเป็นผักถูกนำมาดอง ปลานำมาย่างเพื่อให้เก็บไว้ได้นาน นอกจากนี้ การจุดเตาไฟแต่ละครั้งถูกใช้ประโยชน์หลายอย่าง นอกเหนือจากการหุงข้าว ปรุงอาหาร ยังใช้ต้มน้ำดื่ม (รูปที่ 1) ดังนั้น ควันท่อที่สร้างขึ้นยังช่วยรักษาเมล็ดพันธุ์พืชผัก รวมถึงช่วยให้

ไม้พินแห้งและป้องกันมอดเกิดขึ้นในตะกร้าที่ชุมชนสานจากไม้ไผ่ และตะกร้าต่าง ๆ ซึ่งเป็นอุปกรณ์สำคัญในชีวิตประจำวันของกะเหรี่ยงโผล่ว เช่น กระจาดสำหรับตากอาหาร หรือฟาดข้าว ตะกร้าสำหรับเก็บอาหาร อุปกรณ์เมื่อเดินทางไปทำไร่ข้าวหรือหาปลา รวมถึงเป็นงานอดิเรกช่วยให้เกิดความผ่อนคลาย (รูปที่ 2) วิธีที่กล่าวข้างต้นสอดคล้องกับแนวทางระยะทางอาหาร (food mile) ตลอดทั้งวงจรอาหาร รวมถึงช่วยคงความสด และคุณค่าสารอาหารของอาหารสดต่าง ๆ (Ghoshal, S., 2014)

รูปที่ 1 เตาไฟแบบดั้งเดิมและแบบใหม่เพื่อปรุงอาหาร ควันไฟช่วยไม้พินแห้ง ป้องกันมอดให้เมล็ดพันธุ์และตะกร้า

รูปที่ 2 การใช้ประโยชน์จากไม้ไผ่เพื่อสานตะกร้าเพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน ขณะเดียวกันเป็นงานอดิเรก

นอกจากนี้ การศึกษาของกฤษฎา บุญชัย พรพนา กวียเจริญ และคณะ (2557) พบว่า ไร่หมุนเวียน เป็นระบบนิเวศเกษตรพื้นบ้านบนที่สูงที่ชาวกะเหรี่ยงพัฒนาขึ้นจากความรู้ท้องถิ่นที่สั่งสมมายาวนานและถูกเสนอให้ไร่หมุนเวียนเป็นมรดกภูมิปัญญาวัฒนธรรมที่เป็นแหล่งอาหารหลักเพื่อการยังชีพของคนในชุมชนเนื่องจากให้ผลผลิตทั้งข้าวและผักตามฤดูกาลอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม การทำไร่หมุนเวียนและวิถีการดำรงชีพของชนเผ่าพื้นเมืองที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรม ประเพณีเผชิญความท้าทายหลายประการ อาทิ 1) การมีอคติต่อชนเผ่าพื้นเมืองหรือกลุ่มชาติพันธุ์ รวมถึงอคติต่อการทำไร่หมุนเวียนเป็นระบบการผลิตคุกคามต่อระบบนิเวศ เชื่อมโยงกับปัญหาการทำลายป่าหลายด้าน เช่น การเผาถางพื้นที่ การเผาไร่ เกิดไฟป่าและหมอกควัน แม้มีความพยายามอธิบายความแตกต่างของไร่หมุนเวียนและไร่เลื่อนลอย แต่ไม่สามารถลบความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนได้ 2) ระบบอาหารของชนเผ่าพื้นเมืองมีพลวัตที่เปลี่ยนแปลงและชุมชนมีความรู้ในการปรับตัวตลอดมา ปัจจุบันพบการ

เปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วเพิ่มขึ้นทั้งจากการเข้ามาของความทันสมัย กิจกรรมที่มุ่งเน้นการตลาด (การค้า) การพึ่งพาอาหารสดและอาหารแปรรูปจากตลาด ผนวกกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศเป็นความท้าทายของการคงอยู่ต่อองค์ความรู้ของชนเผ่าพื้นเมืองที่จะช่วยสนับสนุนการดำรงอยู่และความต่อเนื่องของแนวปฏิบัติบางประการที่ช่วยสนับสนุนการจัดการขอบเขต ถิ่นที่อยู่ (territorial management) และระบบอาหาร (FAO and Alliance of Bioversity International and CIAT, 2021)

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ระบบอาหารชนเผ่าพื้นเมืองจึงมีทั้งโอกาสจากการมีทรัพยากรธรรมชาติและการจัดการบนฐานภูมิปัญญาและวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาโดยคำนึงถึงการอยู่ร่วมอันดีระหว่างคน สัตว์และสิ่งแวดล้อม ขณะเดียวกันได้พบกับความท้าทายจากแรงกดดันด้านต่าง ๆ อาทิ แรงกดดันด้านเศรษฐกิจ โดยการศึกษาของ Ford, J. D. (2009) พบว่า เมื่อราคาเชื้อเพลิงและสินค้าสูงขึ้น ภาระทางเศรษฐกิจที่เพิ่มขึ้น ขณะที่สภาพภูมิอากาศไม่เอื้ออำนวย ผู้ที่มีข้อจำกัดเรื่องรายได้และพึ่งพาอาหารจากตลาดเพียงลำพังจะเป็นกลุ่มที่มีความเสี่ยงเป็นพิเศษ อย่างไรก็ตาม อนาคตของระบบอาหารของชนเผ่าพื้นเมืองถูกฝากความหวังกับการตัดสินใจ การทำงานร่วมระหว่างสมาชิกในชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มเยาวชนและผู้รู้ในชุมชน รวมถึงการทำงานร่วมกับหน่วยงาน และเครือข่ายต่าง ๆ มีส่วนสำคัญในการหาทางปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศและแรงกดดันอื่น ๆ (FAO and Alliance of Bioversity International and CIAT, 2021; กุลวดี แก่นสันติสุขมงคล, 2565)

ทีมวิจัยของสถาบันโภชนาการ มหาวิทยาลัยมหิดล ร่วมกับทีมวิจัยชุมชน และเครือข่ายจึงทำงานร่วมกันตั้งแต่ พ.ศ.2564 ถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2566) โดยดำเนินโครงการศึกษาศักยภาพชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงกับการพัฒนาระบบอาหารยั่งยืนท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ภายใต้โครงการกวีฤทธิโลกรื้อด้วยชุมชนและประชาสังคม โดยมูลนิธิชุมชนท้องถิ่นพัฒนา สนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการเสริมสุขภาพ (สสส.) และการทำงานโครงการพลิกฟื้นวิถีสังคมและระบบนิเวศสังคมกลุ่มชาติพันธุ์ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศโลก โดยสำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (สวทช.) เพื่อศึกษาการรับรู้ของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การรับมือและปรับตัวที่เกี่ยวข้องกับระบบอาหารดั้งเดิมของชนเผ่าพื้นเมือง ซึ่งความรู้และแนวปฏิบัติบางส่วนยังคงมีอยู่ต่อเนื่องกว่าร้อยปี ขณะที่บางส่วนกำลังเปลี่ยนผ่านไปตามกาลเวลา รวมถึงผลกระทบจากความแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศและแรงกดดันอื่น ๆ ทีมวิจัยหวังให้ข้อมูลการรับรู้ ความรู้ของชุมชน การรับมือของชุมชนจะช่วยให้ชุมชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และนักวิจัยที่สนใจได้มีความเข้าใจต่อชนเผ่าพื้นเมืองเพื่อช่วยวางแผน ออกแบบ และตัดสินใจโดยมีความเข้าใจชุมชนเป็นส่วนสำคัญ

2) แนวคิด และวิธีการเข้าถึง เข้าใจความรู้ของชนเผ่าพื้นเมือง

ทีมวิจัยออกแบบการดำเนินงานด้วยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพโดยการสนทนากลุ่ม สัมภาษณ์เจาะลึก การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม โดยมีทีมสหสาขา ทั้งด้านโภชนาการ สังคมศาสตร์ ประชากรศาสตร์ และการสร้างทีมวิจัยชุมชน อันหมายถึง สมาชิกในชุมชนที่สนใจทำวิจัยเพื่อร่วมทำความเข้าใจต่อความรู้ของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ระบบอาหาร และการปรับตัวของชุมชน โดยมีมุมมอง แนวคิด เพื่อช่วยทำความเข้าใจต่อความรู้และปรากฏการณ์ของชุมชนที่ศึกษา ได้แก่ ระบบอาหารดั้งเดิม (Traditional food systems) หมายถึง องค์ประกอบและกิจกรรม โดยองค์ประกอบ เช่น สิ่งแวดล้อม ผู้คน กระบวนการ สถาบัน ฯลฯ สำหรับกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการผลิต แปรรูป การกระจาย การเตรียม การกินอาหาร

ทำให้เกิดผลผลิตจากกิจกรรม รวมถึงผลลัพธ์ด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม โดยเป็นอาหารแบบดั้งเดิมที่มีหลากหลายชนิดซึ่งชุมชนเข้าถึงได้ในท้องถิ่นโดยไม่ต้องซื้อและเชื่อมโยงกับความรู้ วัฒนธรรมดั้งเดิมบนฐานทรัพยากรธรรมชาติจากการทำเกษตรหรือเก็บ หาในป่าในท้องถิ่นซึ่งกำหนดระบบอาหารของชนเผ่าพื้นเมือง แต่ไม่ได้ตัดขาดออกจากความซับซ้อนของเศรษฐกิจและสังคมซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงตลอดมา (Kuhnlein, H. V., & Receveur, O., 1996; Kuhnlein, H. V., Erasmus, B., & Spigelski, D., 2009; Pingault, N., et al, 2017) ชุมชนจึงเผชิญกับความไม่แน่นอนด้านเศรษฐกิจ สังคมของท้องถิ่นและประเทศ รวมถึงการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่กระทบชุมชนเพิ่มขึ้นในปัจจุบัน งานวิจัยนี้เชื่อว่ากลุ่มคน องค์กรหรือชุมชนมีศักยภาพในการรับมือและปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ รวมถึงภัยพิบัติทั้งแบบอัตโนมัติหรือมีการวางแผนทั้งการรับมือกับสภาวะที่เกิดความยากลำบากระยะสั้น และการปรับตัวซึ่งเป็นความสามารถเรียนรู้จากประสบการณ์ที่ผ่านมา รวมถึงความท้าทายในอนาคตก่อนเกิดความยากลำบาก เป็นการวางแผนระยะยาว ตามแนวทางการศึกษาระบบนิเวศ-สังคม (social-ecological system) (กุลวดี แก่นสันติสุขมงคล, 2565)

ทีมวิจัยใช้วิธีเข้าถึงความคิด ความรู้ของสมาชิกชุมชน โดยออกแบบและทำงานร่วมกับทีมวิจัยชุมชน รวมถึงการพักอาศัยร่วมกับสมาชิกในชุมชน การร่วมสังเกตและทำกิจกรรมเกี่ยวกับการปลูก เก็บ หา ปรง แปรรูปอาหาร กินอาหาร และจำหน่ายอาหาร รวมถึงการสนทนาพูดคุยแบบเป็นไปตามธรรมชาติและแบบที่มีการนัดหมาย โดยผู้ให้ข้อมูล ความรู้มีหลากหลายวัยทั้งเยาวชน คนวัยทำงาน และผู้สูงอายุ ทั้งผู้รู้ ผู้นำและสมาชิกของชุมชน (รูปที่ 3) โดยทำต่อเนื่องตั้งแต่ พ.ศ.2564 ถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ มีการทบทวนงานวิจัยและเอกสารที่เกี่ยวข้อง

รูปที่ 3 การวางแผนและเก็บข้อมูลร่วมระหว่างทีมวิจัยและทีมวิจัยชุมชน

3) ทำความรู้จักชนเผ่าพื้นเมือง(กะเหรี่ยงโพล่ว)

ชนเผ่าพื้นเมืองหรือกลุ่มชาติพันธุ์ คือ กลุ่มสังคมที่มีวัฒนธรรม ความเชื่อตามประเพณีและภาษาร่วมกัน มีความเป็นมาทางประวัติศาสตร์และยังคงรักษาจารีตประเพณีของตนเองไว้ ซึ่งประเทศไทยได้ร่วมให้การรับรองอนุสัญญาว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติทางเชื้อชาติทุกรูปแบบเมื่อวันที่ 28 มกราคม 2546 และเห็นชอบต่อปฏิญญาสหประชาชาติว่าด้วยสิทธิชนเผ่าพื้นเมือง (United Nations Declaration on the Rights of

Indigenous Peoples-UNDRIP) เมื่อวันที่ 13 กันยายน 2550 (สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, 2561) อย่างไรก็ตาม นโยบายรัฐบาลประเทศไทยยังไม่ยอมรับเรื่องชนพื้นเมือง (indigenous people) ด้วยข้ออ้างว่า ไม่มีลักษณะมีชนที่อยู่มาก่อนและมีกลุ่มคนใหม่ซึ่งต่อมากลายเป็นส่วนใหญ่มาบุกรุก เหมือน อินเดียนแดงในอเมริกา อะบอริจินในออสเตรเลีย เป็นต้น แม้กลุ่มชาติพันธุ์มีฐานะพลเมืองของประเทศไทย ขณะเดียวกันถูกกระบวนการทางสังคมผลักดันให้ตกในสถานะบุคคลชายขอบจากอดีตถึงปัจจุบัน มักถูกกลืนอนสิทธิความเป็นพลเมือง และสิทธิทางวัฒนธรรมจึงเป็นกลุ่มที่มีความเปราะบาง เสี่ยงต่อความไม่มั่นคงในชีวิตและจิตใจ (สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม, 2564) ขณะที่ Kuhnlein, H. V., Erasmus, B., & Spigelski, D. (2009:3) ได้ศึกษาระบบอาหารของกลุ่มชาติพันธุ์หลายประเทศ ระบุชาวชาติพันธุ์ (Indigenous Peoples) คือผู้ที่รักษาไว้ซึ่งความรู้เกี่ยวกับผืนดินและทรัพยากรอาหารที่มีต่อเนื่องในภูมิภาคที่ตนอาศัย ดังนั้นการวิจัยนี้เพื่อช่วยขยายมุมมองและความเข้าใจต่อกลุ่มชาติพันธุ์จึงเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นต่อการค้นหาแนวทางการพัฒนาที่เหมาะสมกับบริบทและความเป็นอยู่ที่ทำลายต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่รุนแรงขึ้นทุก ๆ ปี

ประเทศไทยมีกลุ่มชาติพันธุ์จำนวน 56 กลุ่ม มีจำนวนประชากรประมาณ 6,100,000 คน (สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, 2561) ทั้งนี้ชาวกะเหรี่ยง นับเป็นกลุ่มชนที่มีจำนวนมากที่สุดในประเทศไทย มีด้วยกัน 4 กลุ่มใหญ่ คือ กะเหรี่ยงสะกอ กะเหรี่ยงโปว์ (โผล่ว) กะเหรี่ยงคะยา และกะเหรี่ยงตองสอ กล่าวกันว่าถิ่นฐานเดิมของชาวกะเหรี่ยงอยู่ในที่เบตตะวันออก เข้ามาตั้งอาณาจักรจัน ล่วงมาแล้วกว่า 3,000 ปี หลังจากถูกจันรุกรากจึงหนีมาบริเวณแม่น้ำแยงซีเกียง เมื่อปะทะกับชนชาติไทยถอยร่นตามลำน้ำโขงและแม่น้ำสาละวินในเขตพม่า กะเหรี่ยงในประเทศไทยอพยพมาจากประเทศพม่า สันนิษฐานว่าเข้ามาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ชาวกะเหรี่ยงจำนวนหนึ่งเดินทางไกลไปกับมอญจนถึงจังหวัดสุพรรณบุรี ราชบุรีและอุทัยธานี อีกกลุ่มอาศัยบริเวณแถบป่าจังหวัดกาญจนบุรีและตาก ดังนั้น ชาวกะเหรี่ยงเข้ามาอยู่ในประเทศไทยนานนับศตวรรษ เป็นกลุ่มชนที่มีอัตลักษณ์ด้านภาษา เครื่องแต่งกาย วัฒนธรรมเฉพาะของกลุ่ม (สุริยา รัตนกุล และสมทรง บุรุษพัฒน์, 2538; สุจริตลักษณ์ ตีผดุงและสรินยา คำเมือง, 2540)

คนทั่วไปเรียกชื่อ “กะเหรี่ยง” ตามอย่างมอญซึ่งเรียกกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มนี้ว่า “กะเรง” ขณะที่การศึกษาของโสฬส ศิริไสย์ เรียกตนเองว่า “ปากากญอ” แปลว่า “คน” (อ้างในสุริยา รัตนกุล และสมทรง บุรุษพัฒน์, 2538) หรืองานของบัณฑิต ไกรวิจิตร (2559) พบว่า คนในชุมชนเรียกตนเองว่า “โผล่ว” แปลว่า “คน” แต่ชื่อเรียกที่ถูกต้องควรเป็น “ซู” และ “ส่อง” ดังนั้น เพื่อไม่เป็นการเรียกอย่างเหมารวม ผู้สูงอายุในชุมชนอนุโลมใช้คำว่า “โผล่ว” และ “ปากากญอ” ตามความเคยชินที่คนทั่วไปใช้เรียก บทความนี้จึงใช้คำว่า “กะเหรี่ยงโผล่ว” เพื่อบอกถึงชาวโผล่ว หรือ โปว์ ซึ่งเป็นกลุ่มย่อยหนึ่งของกะเหรี่ยง

ทำความเข้าใจชนเผ่าพื้นเมือง (กะเหรี่ยงโผล่ว) ตำบลไล่โว่ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี

ข้อมูลจากโครงการ Karen Linguistics Project แสดงจำนวนประชากรกะเหรี่ยงในจังหวัดกาญจนบุรี มีจำนวนมากเป็นลำดับที่ 4 ของประเทศไทย (วิชาติ บุรณะประเสริฐสุข, 2555) งานวิจัยนี้ เลือกศึกษาชุมชนกะเหรี่ยงโผล่วอาศัยอยู่ที่ตำบลไล่โว่ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี เป็นเวลากว่า 200 ปี ที่ตั้งของชุมชนทิศเหนือติดกับตำบลแม่จันทะ อำเภออุ้มผาง ทิศใต้ ติดกับตำบลหนองลูและตำบลปรังเผล อำเภอสังขละบุรี ทิศตะวันออกติดกับตำบลชะแล อำเภอทองผาภูมิ และทิศตะวันตกติดกับประเทศสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา

ภูมิประเทศของชุมชนซึ่งตั้งอยู่บนพื้นที่สูงจากระดับน้ำทะเล 0 ถึง 1,000 เมตร ได้รับอิทธิพลของลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ทำให้มีฝนตกชุกตลอดทั้งปี จึงเป็นแหล่งต้นน้ำของแม่น้ำหลายสายในประเทศไทยและพม่า (ส่วนมรดกโลกทางธรรมชาติ, มปป.) รอบหมู่บ้านเป็นพื้นที่ป่าขนาดใหญ่ ส่วนใหญ่เป็นป่าเบญจพรรณ ป่าเบญจพรรณชื้น และพื้นที่ริมฝั่งลำห้วยมีน้ำไหลผ่านหมู่บ้านตลอดปี (กุลวดี แก่นสันติสุขมงคลและคณะ, 2555) จุดเปลี่ยนสำคัญของชุมชนเกิดปี พ.ศ.2517 เมื่อรัฐบาลไทยประกาศเป็นพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร และปี พ.ศ.2534 ถูกประกาศขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก เนื่องจากเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของชนิดสัตว์และพันธุ์พืชที่หายาก หรือตกอยู่ในสภาวะอันตราย วากรรมการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพได้กระตุ้นให้เกิดนโยบาย ย้ายประชาชนผู้อาศัยในป่าเพื่อจัดการพื้นที่อนุรักษ์ (Bundit Grivijitr, 2017) ชาวกะเหรี่ยงโผล่วในพื้นที่นี้จึงมีความไม่มั่นคงในสิทธิ การทำกินและการดำรงชีวิตในพื้นที่อาศัยดั้งเดิม ปัจจุบันตำบลโลโวประกอบด้วย 6 หมู่บ้าน คือบ้านสะเนฟ่อง บ้านกองม่งทะ บ้านเกาะสะเต็ง บ้านโลโว-สะละวะ บ้านทีโลป่า และบ้านจะแก

งานวิจัยนี้เลือกศึกษา 2 ชุมชน มีพื้นที่ติดต่อกัน ได้แก่ บ้านสะเนฟ่อง และ บ้านเกาะสะเต็ง โดยบ้านสะเนฟ่องมีระยะทางห่างจากอำเภอสังขละบุรี ประมาณ 13 กิโลเมตร มีการก่อสร้างถนนและสะพานข้ามแม่น้ำโรตี่ทำให้เดินทางเข้าชุมชนได้สะดวก อาหารจากตลาดเข้าถึงได้ง่าย รวมถึงมีหน่วยงานต่าง ๆ เข้ามาพัฒนาชุมชนเป็นจำนวนมาก ส่วนบ้านเกาะสะเต็ง มีระยะทางห่างจากอำเภอสังขละบุรี ประมาณ 28 กิโลเมตร การเดินทางลำบากโดยเฉพาะในช่วงหน้าฝน การเข้าถึงอาหารจากตลาดรวมถึงการพัฒนาจากหน่วยงานต่าง ๆ จึงมีข้อจำกัดมากกว่าบ้านสะเนฟ่อง

4. ข้อค้นพบการวิจัย

4.1 ระบบอาหาร ภูมิปัญญาของชาวกะเหรี่ยงโผล่ว ตำบลโลโว และศักยภาพทางโภชนาการของอาหารดั้งเดิม

ชุมชนบ้านสะเนฟ่องและบ้านเกาะสะเต็ง ตั้งอยู่ในพื้นที่ป่าโดยบ้านสะเนฟ่องพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าเบญจพรรณ ขณะที่บ้านเกาะสะเต็งเป็นป่าดิบชื้น และบางส่วนเป็นป่าเบญจพรรณ ระบบอาหารอันหมายถึงกิจกรรมตั้งแต่การได้มาซึ่งอาหารไปจนถึงการบริโภคอาหารของชาวโผล่ว พบว่ามีที่มาของอาหารตามวิถีวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับฐานทรัพยากรและระบบนิเวศ ประกอบด้วย

ไร่มุขเนียน พื้นที่ผลิตอาหารหลัก คือ ข้าว ผัก และพริก ในอดีตส่วนใหญ่ทำในพื้นที่ลาดชันและเป็นป่าแก่ (อายุ 7 – 10 ปี) ปัจจุบัน ทำพื้นที่ป่าอ่อน (ประมาณ 3 ปี) มากขึ้น เนื่องจาก เงื่อนไขของกรมอุทยานฯ จำกัดขอบเขตพื้นที่ทำกินของชุมชน ในวิธีการทำไร่ของชาวโผล่วจะมีการเก็บเมล็ดพันธุ์ข้าวเพื่อใช้ปลูกต่อเนื่องทุกปี ทั้งพันธุ์ข้าวแข็ง และข้าวอ่อน ตามความชอบของแต่ละครัวเรือน หากเป็นข้าวเหนียวจะปลูกเพื่อใช้ทำขนม นอกจากนี้ กระบวนการปลูกข้าวด้วยวิธีหยอดหลุมซึ่งจะผสมพันธุ์ผัก เช่น แตงเปรี้ยว พริกเขียว รวมถึงการปลูกพืชผักจำนวนหลายสิบชนิด เพื่อให้มีพืชผักรับประทานได้ต่อเนื่องตลอดกระบวนการทำไร่ข้าว เช่น เอ้เกลือ (หอมเส้นผม) เผือก มัน ที่มีพันธุ์หลากหลายชนิดให้ได้กินแต่ละฤดูกาล

นา พื้นที่ผลิตข้าวเป็นหลัก ปัจจุบันมีการทำมากขึ้น เนื่องจาก สามารถทำได้ในพื้นที่ใกล้หมู่บ้าน สอดคล้องกับวิถีชุมชนที่ต้องใช้เวลาสำหรับทำกิจกรรมอื่นมากกว่าอดีต

สวนผสมผสาน (กลุซุ) พื้นที่ปลูกผลไม้ และพืชผัก อาทิ กล้วย มะม่วง เงาะ ทุเรียน มังคุด ฯลฯ

พื้นที่รอบบ้าน พื้นที่ปลูกพืชผักทั้งจากในไร่หมุนเวียน และในป่า ทำให้ง่ายต่อการเก็บ หาและนำมาปรุงอาหารในครัวเรือน นอกจากนี้ ยังมีผลไม้ต่าง ๆ ด้วย

ห้วยน้ำ เป็นพื้นที่ชุมชนสามารถจับสัตว์น้ำ โดยเฉพาะปลา และหอย ขณะเดียวกัน มีพืชสมุนไพร ทั้งต้นไม้ใหญ่ อาทิ ต้นมะตาด ต้นเกาะสะเด็ง ต้นไผ่ ฯลฯ และยังมีพืชล้มลุก เช่น ผักกูด

กล่าวโดยสรุปได้ว่า วิถีชุมชนสัมพันธ์ใกล้ชิดกับระบบนิเวศ ที่มีเชื่อมโยงระหว่างพื้นที่หลัก คือ ป่าแก่ง ซึ่งใช้ทำไร่หมุนเวียนที่มีการปลูกข้าว พืช ผัก และพื้นที่ย่อยอื่น ๆ ทั้งสวน และพื้นที่รอบบ้าน เห็นได้จากการนำพันธุ์พืช ผักมาปลูกใกล้บ้าน ด้วยระบบนิเวศและวิถีชุมชนตามวัฒนธรรมดั้งเดิมนี้ เอื้อให้ชุมชนพึ่งพาตนเองให้มีแหล่งอาหารที่หลากหลายและเป็นแหล่งที่ดีของสารอาหารหลายชนิด

การศึกษาวิจัยกรณีศึกษากันสละของสถาบันโภชนาการ มหาวิทยาลัยมหิดล ร่วมกับเครือข่ายตั้งแต่ พ.ศ.2548 พบแหล่งอาหารของชุมชนส่วนใหญ่มาจากธรรมชาติจำนวน 187 ชนิด ขณะที่มีการปลูก/เลี้ยง จำนวน 183 ชนิด จากการวิเคราะห์องค์ประกอบอาหารโดยห้องปฏิบัติการสถาบันโภชนาการ มหาวิทยาลัยมหิดล พบว่าอาหารหลายชนิดเป็นแหล่งที่ดีของสารอาหารที่จำเป็นต่อร่างกายเมื่อวิเคราะห์องค์ประกอบอาหารเทียบกับการบริโภคอาหารแต่ละครั้งปริมาณ 50 กรัม พบว่ากล้วย (หอยน้ำจืดชนิดหนึ่ง) นำมาต้ม เป็นแหล่งที่ดีของธาตุเหล็ก และแคลเซียม ผักมันหมูต้ม เป็นแหล่งที่ดีของโฟเลต วิตามินซี ไอโอดีนและเบต้า-แคโรทีนที่เปลี่ยนเป็นวิตามินเอได้ ยอดผักข่านำมาต้ม พบมีวิตามินซีและโฟเลตสูงและเป็นแหล่งที่ดีของเบต้า-แคโรทีน ใบมะงั่ว นำมาต้มมีวิตามินซีและแคลเซียมสูงและเป็นแหล่งที่ดีของธาตุเหล็กและโฟเลต แตงเปรี้ยวสดกินทั้งผลเป็นแหล่งที่ดีของวิตามินซี ไอโอดีนและแคลเซียม ถั่วฝักยาวต้มกินสด เป็นแหล่งที่ดีของวิตามินซี มะเดื่อดินกินสด มีไอโอดีนสูง งามั้วต้มกิน เป็นแหล่งที่ดีของไขมันและไอโอดีน (โสฬส ศิริไสย์และคณะ, 2552) ผลการศึกษาล่าสุดจากโครงการพลิกฟื้นวิถีสังคมฯ ได้วิเคราะห์องค์ประกอบอาหารเทียบกับการบริโภคอาหารแต่ละครั้งปริมาณ 50 กรัม โดยวิเคราะห์พืชและเห็ด รวม 10 ชนิด พบว่า พืชและเห็ด จำนวน 6 ชนิด เป็นแหล่งที่ดี (good source) และแหล่งที่ดีมาก (excellent source) ของสารอาหารและไอโอดีน อาทิ ผักปวยเล้ง กินสด เป็นแหล่งที่ดีของไอโอดีนและวิตามินเอ เป็นแหล่งที่ดีมากของวิตามินซี ใบชา (ถั่วฝักยาว) นำมาต้ม พบเป็นแหล่งที่ดีของโปรตีนและแคลเซียม และแหล่งที่ดีมากของไอโอดีน เห็ดตีนตุ๊กแก นำมาต้ม เป็นแหล่งที่ดีมากของธาตุเหล็กและไอโอดีน เป็นต้น (วันทนี เกียรติยศและคณะ, 2566) กล่าวโดยสรุปได้ว่าชุมชนชาวกะเหรี่ยงโพล้อตำบลไผ่ล้อม มีแหล่งอาหารที่มีศักยภาพทางโภชนาการจากระบบนิเวศทั้งจากป่า ลำธาร เช่น หอยน้ำจืด มะเดื่อดิน เห็ดตีนตุ๊กแก ผักที่ได้จากในป่าหรือนำมาปลูก เช่น ผักมันหมู ยอดผักข่า ใบมะงั่ว ถั่วฝักยาว รวมถึงพืชปลูกในไร่หมุนเวียน เช่น ถั่วฝักยาว งามั้วต้ม แตงเปรี้ยว ซึ่งมีการเก็บเมล็ดพันธุ์สืบต่อกันมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นต้นทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ผวนกับภูมิปัญญาของชุมชนการเก็บ หา ปลูกพืชผักของชาวโพล้อ

ในอีกด้านหนึ่งเป็นการสะท้อนภูมิปัญญาของชุมชนในการปลูก เก็บ หาอาหารตามฤดูกาลทำให้ครอบครัวมีอาหารกินตลอดปี ส่วนหนึ่งไว้ทำบุญถวายพระ อีกส่วนแบ่งปันให้ญาติและสำหรับผู้มาเยี่ยมเยียน ชุมชนให้ความสำคัญต่อการปลูกข้าวและพืชผักโดยการทำไร่หมุนเวียนซึ่งมีพิธีกรรม ความเชื่อและแนวปฏิบัติสืบต่อกันมาดังคำกล่าวคนในชุมชน

“...คนกะเหรี่ยงถ้าปลูกข้าวไม่เป็น หรือไม่ได้ปลูกข้าวก็ไม่ใช่คนกะเหรี่ยง”

หรือคำกล่าวของบรรพบุรุษและผู้เฒ่า ผู้แก่ในปัจจุบัน บอกกล่าวเตือนลูกหลานว่า

“...หากมีพายุใหญ่เกิดขึ้นจะพัดพาสิ่งต่าง ๆ อาจเกิดการสู้รบก็ได้ โลกจะเกิดความวุ่นวาย

คนตายหมด อดอยาก ขอนี้ถึงบูชาพระพุทธรูปเจ้าและมีความเชื่อให้ยึดกอข้าวไว้ เพราะข้าวจะไม่ล้ม...”

คำกล่าวข้างต้น สะท้อนวิธีคิดของคนกะเหรี่ยงโผล่ที่คาดการณ์การเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้นกับชุมชนเพื่อเตือนลูกหลานทั้งปัจจัยสำคัญของชีวิต คือ การทำไร่หมุนเวียนเพื่อปลูกข้าว และให้ทำความเข้าใจต่อวัตถุดิบของที่อำนวยความสะดวกในชีวิตที่อาจมีข้อดีและข้อเสียต่อชีวิต จิตใจและทรัพยากรธรรมชาติ ข้าวเป็นอาหารหลัก รวมถึงถั่วเมล็ดแห้ง และงา ซึ่งเก็บได้นานจึงเสมือนเป็นคลังอาหารและสิ่งบอกความรู้ในการคัดสรร เก็บรักษา การเลือกพันธุ์ปลูกที่เหมาะสมกับสภาพดิน การเก็บ หามาจากแหล่งธรรมชาติเท่าที่พอกินสำหรับคนในครอบครัว หากเหลือแบ่งปันญาติ มิตร เช่น เก็บผัก 1 – 2 กำมือ เพื่อให้คงความสดใหม่ การตากปลาได้พอสำหรับการต้มแกง ในครัวเรือน หากเหลือนำมาปิ้งให้แห้งเพื่อไว้กินในวันถัดไปโดยไม่ต้องพึ่งพาตู้เย็น และการทำอาหารรูปแบบแตกต่างกันซึ่งถูกส่งต่อมาตั้งแต่อดีต เช่น ถั่วและงา นอกจากนำมาทำแกง ต้ม หรือขนมแล้ว ยังนำมาหมักเกลือ (คล้ายการทำปลาร้า) เพื่อนำมาเป็นเครื่องปรุงรสนั่น รสในแกงหรือทำน้ำพริกได้ สำหรับผักซึ่งมีจำนวนกว่า 200 ชนิด ได้จากการปลูกในไร่ข้าวและเก็บ หามาจากแหล่งธรรมชาติ โดยรู้วิธีกินตั้งแต่ราก/หัว, หน่อ, ลำต้น/เถา, ผลอ่อน, ผลแก่, เมล็ด, ดอก, ใบ และยอด โดยกินคู่กับน้ำพริกซึ่งมีหลากหลายชนิด สำหรับอาหารของคนกะเหรี่ยงจึงเป็น ข้าว น้ำพริกและผัก แม้ปัจจุบัน การทำนา ทำสวน การรับจ้างทั่วไป และการประกอบธุรกิจที่ไม่ใช่การเกษตร เช่น การค้าขาย เกิดขึ้นในชุมชนมากกว่าในอดีต แต่ครัวเรือนส่วนใหญ่ของทั้งสองหมู่บ้านยังมีการทำไร่หมุนเวียนเพื่อปลูกข้าวซึ่งเป็นภูมิปัญญาของชาวโผล่ในการจัดการที่สัมพันธ์กับภูมิอากาศและฤดูกาลตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงเกี่ยวข้าวจากผลการวิจัยที่ผ่านมา (โสฬส ศิริไสย์และคณะ, 2551) และการศึกษาในปัจจุบัน พบว่า

เดือนมกราคม

- สำรวจพื้นที่ โดยจะไม่ทำไร่ในพื้นที่มีน้ำพรุ (มีน้ำท่วมขัง) พื้นที่หลังเต่า หากเลือกทำพื้นที่ลักษณะนี้ เชื่อว่าจะทำให้ไม่สลาย ทำมาหากินไม่ได้ เมื่อวิเคราะห์สภาพพื้นที่ห้ามทำไร่ พบว่าเป็นป่าต้นน้ำจึงเป็นไปได้ว่าชาวโผล่อนุรักษ์แหล่งต้นน้ำหรือป่าที่สมบูรณ์ผ่านความเชื่อเพื่อป้องกันการขาดแคลนน้ำและป้องกันการทำลายป่าที่สมบูรณ์
- ดูพื้นที่ป่า (ตีป่า) โดยอธิษฐานขอเจ้าที่เจ้าทาง “ซ่งทะรี” วันทำพิธีต้องดูวันดี (วันข้างขึ้น จันทร์/พฤหัสบดี)

เดือนกุมภาพันธ์

- ถางไร่ โดยก่อนหวด ถางหญ้า จะขออนุญาตเจ้าป่าในการใช้พื้นที่อีกครั้ง และขอให้เจ้าป่าย้ายไปพื้นที่อื่นก่อน เชื่อว่าจะช่วยให้หวดหญ้าปลอดภัย

เดือนมีนาคม

- จุดไฟ ก่อนจุดไฟ จะมีการเคาะไม้แห้งที่อยู่ตามไร้ 3 ครั้ง เพื่อบอกสัตว์ เช่น มด กระจอก เต่าให้ ออกจากพื้นที่

เดือนเมษายน - พฤษภาคม

- รื้อไร่ เป็นการรื้อไร่ที่ยังไม่ไหม้ไม่หมด นำมากองรวมและเผาอีกครั้งจนไหม้ดี (สุก) โดยก่อนเผา กวาดใบไม้บริเวณรอบไร่เพื่อไม่ให้ไฟลามไปพื้นที่อื่น นอกจากนี้ มีการปลูกผักหลากหลายริมไร่ เช่น ฟักทอง ถั่วฝักยาว อ้อย มัน เพื่อบอกสัตว์ เช่น เม่น ตุ่นได้กินอาหารให้อิ่มจะได้ไม่กินข้าวในไร่ ขณะเดียวกัน พืชผักเหล่านี้ เป็นอาหาร ของครอบครัวระหว่างทำไร่

- ดายหญ้า อดีตจะทำกันในครอบครัว ปัจจุบัน ลูกหลานทำงานหรือเรียนนอกชุมชน มีการเอาแรง ช่วยกัน การรับจ้าง และการเอาแรงที่มอบเงินบางส่วน

เดือนพฤษภาคม – ต้นเดือนมิถุนายน

- หยอดข้าว ก่อนหยอดข้าวทำพิธี “บ๊อซีเบาเซ” เพื่อบอกสัตว์ขอให้เจ้าที่ช่วยดูแลผืนไร่ ไม่มีสัตว์ ระบาด โดยขุดหลุมเพื่อหยอดเมล็ดข้าวซึ่งคัดจากกอที่ให้ผลผลิตดีที่สุดในปีก่อน จำนวน 9 หลุมตรงกลางไร่ภายใน กรอบไม้ไผ่รูปสี่เหลี่ยมโดยกึ่งกลางของข้าว 9 กอ จะปักไม้หุ้มปลายด้วยเมล็ดข้าวที่หุ้มดินเอาไว้ โดยพันธุ์ข้าว ท้องถิ่นที่เลือกมีหลายชนิด จะสุก แก่ไม่พร้อมกัน นอกจากนี้ การหยอดข้าวจะผสมเมล็ดพันธุ์ เช่น มันแกว แตง ถั่ว และพริก เก็บกินได้ ประมาณ 2 ปี

เดือนมิถุนายน - สิงหาคม

- ดายหญ้า ประมาณ 3 -4 ครั้ง ถ้าเป็นไร่ป่าแก่ (7 – 10 ปี) ดายเพียง 2 ครั้ง เพราะหญ้าขึ้นน้อย

เดือนสิงหาคม – กันยายน

- ดายหญ้า ปลายเดือนสิงหาคม เป็นช่วงข้าวกำลังตั้งท้อง จึงดายหญ้ารอบขอบไร่ เพื่อป้องกัน ศัตรูพืชรบกวนข้าวในไร่ เช่น หมู เม่น กระจอก กระแต รวมถึงใช้วิธีไล่สัตว์อื่นๆ เช่น นำผ้าสีขาวเสียบปักไว้ทำรูป นกด้วยฟางข้าวและนำไปวางบนเตาไฟที่บ้าน เชื่อว่านกจะได้ไม่รบกวน

เดือนตุลาคม - ธันวาคม

- เกี่ยวข้าวและฟาดข้าว ก่อนเกี่ยวข้าวต้องมีพิธีกรรมเพื่อขอไม่ให้ฝนตกก่อน เนื่องจาก มีการปลูก ข้าวหลายพันธุ์ ทำให้อายุเก็บเกี่ยวต่างกัน จึงทยอยเก็บเกี่ยวจากแปลงสุกก่อน กิจกรรมในช่วงนี้ แสงแดดจะมีส่วน สำคัญในการตากข้าวให้แห้งเพื่อเตรียมเก็บใส่กระสอบไว้ทำพันธุ์และไว้กินตลอดปี

- พิธีกินข้าวใหม่ หลังเก็บเกี่ยว ชวนเพื่อนบ้านมากินข้าวใหม่ อาหารจะประกอบด้วยแกงที่ใส่กุ้ง ปลา ปู หอย เผือก ก่อนหุงข้าวต้องนำเถาของ “ทุไ่กูตุ” (คล้ายผักกูด) พันหม้อข้าวและอุปกรณ์ทั้งหมดที่เกี่ยวข้อง ในไร่ เชื่อว่า ข้าวจะกินได้พอ ไม่หมด และจะเหนียวแน่นเหมือนเถาของ ทุไ่กูตุ นอกจากนี้ ก่อนกินข้าว จะนำ อุปกรณ์ทั้งหมดในการทำไร่ วางรวมและนำข้าว พร้อมอาหารอื่น วางให้อุปกรณ์ได้กินข้าวด้วยกัน ซึ่งสาระสำคัญของ พิธีกรรมนี้ ช่วยตรวจสอบ ซ่อมแซมและทำความสะอาดอุปกรณ์หลังเสร็จพิธีกรรมและพร้อมใช้ในฤดูกาล ต่อไป

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ขั้นตอนการทำไร่ ที่สัมพันธ์กับอากาศ ฤดูกาล ที่มีการปฏิบัติและความเชื่อ สอดคล้องกับแนวคิดเกษตรกรรมยั่งยืน อาทิ

- กิจกรรมเกษตรที่สอดคล้องกับระบบนิเวศมีการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์สูงสุด ขณะเดียวกันมีการฟื้นฟู ดูแลทรัพยากรธรรมชาติให้มีความสมบูรณ์ รวมถึงดูแลระบบนิเวศไม่ว่าจะเป็นสิ่งมีชีวิตอื่น เช่น นก หนู แมลง รวมถึงความเคารพต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ
- มีความเป็นไปได้ทางเศรษฐกิจ คือ สามารถทำการผลิตพอเลี้ยงดูครอบครัว และมีรายได้ตามความเหมาะสมกับแรงงานและต้นทุนการผลิต

ในส่วนของวิธีการปลูกพืช ผัก การเก็บ หามาจากแหล่งธรรมชาติทำให้ชาวกะเหรี่ยงเผลวพึ่งพาธรรมชาติทั้งแสงแดด ลม ฝน ไฟ ความชื้น ดิน น้ำ พืช และสัตว์ รวมถึงมีความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในธรรมชาติ อาทิ แม่โพสพ (พื้งป้อใหญ่) เจ้าน้ำ (ทิงซา) หรือที่เรียกกันว่า แม่คงคา รวมถึงความเคารพต่อผืนดิน (โซ่งละรี) ชาวกะเหรี่ยงเผลวจึงสังเกต เรียนรู้ พบว่าชีวิตอยู่ได้อย่างเป็นสุข จำเป็นต้องพึ่งพาและมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อธรรมชาติ ขณะเดียวกันก็เข้าใจว่าธรรมชาติมีความแปรเปลี่ยนอยู่แล้วเป็นปกติ ดังคำบอกเล่าของผู้รู้ในชุมชนบ้านสะเนฟ่อง อายุ 56 ปี “...ธรรมชาติเค้ามีการเปลี่ยนแปลงเป็นปกติอยู่แล้ว บางครั้งก็เปลี่ยนช้า บางครั้งก็เปลี่ยนเร็ว ... คนเราจะปรับการทำการกิจกรรมให้สอดคล้องกับธรรมชาติ บางครั้งสอดคล้องหรือตรงกัน บางครั้งก็ไม่ตรงกัน...”

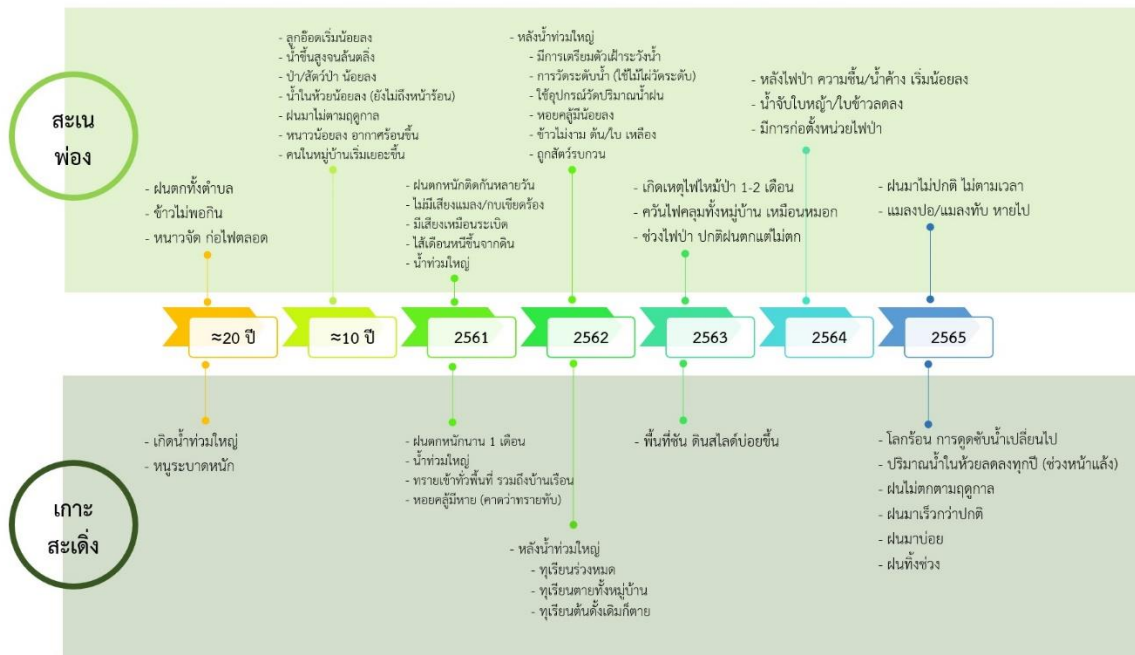
ที่ผ่านมาทั่วโลกเผชิญกับสภาพภูมิอากาศที่มีความแปรปรวน เปลี่ยนแปลง โลกมีอุณหภูมิร้อนขึ้นจนมาถึง พ.ศ.2566 เลขาธิการสหประชาชาติเตือนว่า “ยุคโลกร้อนสิ้นสุดลงแล้ว และยุคโลกเดือดเริ่มขึ้นแล้ว” (ThaiPublica, 2023) ประเด็นที่น่าสนใจจากการศึกษาครั้งนี้พบว่า ชาวกะเหรี่ยงเผลวรับรู้ เผชิญการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศในรูปแบบต่าง ๆ ด้วยเช่นกัน

4.2 มุมมอง วิธีคิดที่ชุมชนเข้าใจปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและผลกระทบที่เกิดขึ้น

ชาวกะเหรี่ยงเผลวทั้ง 2 หมู่บ้านรับมือกับภาวะอากาศแปรปรวนโดยเฉพาะในช่วง 10 กว่าปีที่ผ่านมา จากการตั้งวงคุยกับชาวบ้านในชุมชนหลากหลายกลุ่มด้วยกัน ทำให้เห็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น (รูปที่ 4) จากคำบอกเล่าของกลุ่มผู้สูงอายุได้สังเกตว่าเมื่อย้อนกลับไปเริ่มเกิดเหตุการณ์ที่ไม่คาดคิดขึ้นเมื่อประมาณ 20 กว่าปีที่แล้ว ฝนตกหนักทั้งตำบลทุกวันจนเกิดน้ำท่วมใหญ่ ลึกที่สุดในระดับเอว ท่วมอยู่ไม่นานก็ผ่านไป แต่ส่งผลกระทบกับข้าวในไร่ ต้องซ่อมข้าว พันธุ์ข้าวไม่พอ ต้องมีการคัดพันธุ์ข้าวกันทุกปี “...ทำให้มีข้าวไม่พอกิน มันกระทบไป 3 ปี...” นอกจากภาวะฝนตกหนักทุกวันแล้วยังมีเรื่องของอากาศที่หนาวจัด ต้องทำการก่อไฟตลอดทั้งวัน “...ประมาณปี 2543 ตอนหนูยังเด็ก อากาศหนาวมาก ต้องก่อไฟตลอด หนูแทบไม่ห่างกองไฟ นั่นเป็นครั้งแรกที่หนูคิดว่าหนาวมาก หลังจากนั้นก็ไม่เคยเจอหนาวแบบนั้นอีกเลย หนูก็ไม่รู้เพราะอะไร...” หนึ่งในแกนนำเยาวชนของบ้านสะเนฟ่องกล่าว สะท้อนให้เห็นความผิดปกติของสภาพภูมิอากาศที่เกิดขึ้น

จากลำดับการเกิดเหตุการณ์ (Timeline) คนส่วนใหญ่บอกเล่าถึงเหตุการณ์เกิดบ่อยขึ้น นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2561 เกิดภาวะน้ำท่วมฉับพลันส่งผลกระทบต่อแหล่งอาหารตามระบบนิเวศของชุมชนมากยิ่งขึ้น การรับรู้ของคนในชุมชนต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ สะท้อนให้เห็นถึงความเข้าใจต่อสาเหตุที่เกิดการเปลี่ยนแปลง “...เพราะสิ่งนั้น..จึงเกิดสิ่งนี้...” การเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศที่เกิดขึ้นกับชาวกะเหรี่ยงโผล่วและส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนค่อย ๆ เพิ่มขึ้น พื้นที่ในการทำมาหากิน วิธีการทำไร่หมุนเวียน ด้านการเกษตรกระทบต่อเนื่องไปถึงด้านเศรษฐกิจ สังคม เป็นความเปราะบางของชุมชนทั้งที่มีอยู่เดิมและค่อย ๆ เพิ่มขึ้น ชุมชนชาติพันธุ์กะเหรี่ยงพยายามรักษาวิถีของชุมชนให้ได้มากและนานที่สุดที่จะเป็นไปได้ วิถีและขั้นตอนการทำไร่หมุนเวียนที่สำคัญ ๆ เริ่มถูกลดทอนลงไปประมาณช่วง 10 ปีที่ผ่านมา ชายหนุ่มวัยแรงงาน อายุ 30 ปี (บ้านเกาะสะเต็ง) ให้เหตุผลว่าเพราะผู้เฒ่าผู้แก่ หรือผู้รู้ ค่อย ๆ เริ่มหมดไป และพิธีกรรมก่อนทำไร่เป็นพิธีกรรมที่มีรายละเอียดมาก คนรุ่นใหม่ที่ยังมีการประกอบพิธีกรรมโดยประมาณร้อยละ 10 เท่านั้น จากเหตุผลดังกล่าว ประกอบกับในปัจจุบันด้วยวิถีที่เร่งรีบ และมีทางเลือกเพิ่มมากขึ้น จากที่เคยทำไร่หมุนเวียน ปรับไปทำสวน หรือออกไปรับจ้าง ส่งผลให้พิธีกรรมความเชื่อต่าง ๆ เริ่มสูญหายไป

ความเชื่อเกี่ยวกับการเคารพธรรมชาติหรือเปียดเบียนสัตว์ให้น้อยที่สุด ซึ่งจะผ่านพิธีกรรมต่าง ๆ ที่มีการบอกเล่าบอกต่อกันมาจากผู้เฒ่าผู้แก่ในวิถีปฏิบัติ จะมีชาวกะเหรี่ยงโผล่วทั้งที่รับฟังและปฏิบัติกันต่อไป ขณะที่บางคนเลือกที่จะปฏิบัติเพียงบางอย่าง เช่น การเลือกพื้นที่ในการทำไร่ การเสี่ยงทาย โดยเริ่มต้นด้วยการนำไม้ทำเป็นทรงกากบาทไปปักไว้บนพื้นที่ที่ตั้งใจจะทำไร่ และจะมีการอธิษฐาน หากมีเสียงสัตว์ร้องทักจะต้องย้ายที่ทำไร่มิฉะนั้นจะมีเหตุให้ทุกข์ยาก ผลผลิตจะไม่ได้ผล หรือการอธิษฐานจะมีการเสี่ยงทายด้วยไม้ไผ่ยาว 1 วา พร้อม ด้ายดินจากพระแม่ธรณี ใบไม้ ดอกไม้ เทียน และกล่าวว่า “ถ้าทำได้ขอให้ไม้ยาวขึ้น” แล้วนำไม้ตลงดิน 4 ทิศ แล้วจะถามเพื่อนที่ไปด้วยกันว่า “ไม้ยาวขึ้นหรือไม่” เพื่อนจะตอบว่า “ยาวขึ้น” ผู้สูงอายวัย 60 ปี (บ้านเกาะสะเต็ง) ได้บอกเล่าว่า “ซึ่งที่จริงแล้วเป็น กุศโลบายที่การเดินทางไปทำไร่ควรจะมีเพื่อนไปด้วยอย่างน้อย 1 คน แต่หากไม้สั้นลงก็จะไม่สามารถทำได้ ต้องเอาไม้ที่ปักไว้ออก เพื่อให้คนอื่นทำต่อได้ หรือบอกต่อคนในหมู่บ้าน” ส่วนชายวัยทำงาน อายุ 54 ปี (บ้านสะเนฟอง) ได้กล่าวว่า “บางคนถือ บางคนก็ไม่ถือ อย่าง พิธีปิดตา ช่วงเวลาหยุดข้าวจะท่องสวดมนต์ให้สัตว์ปิดตา มองไม่เห็น ผมไม่ทำ เพราะผมคิดว่า มันคือการสาปแช่ง หากสัตว์มันจะมากิน มันคือธรรมชาติของมัน”

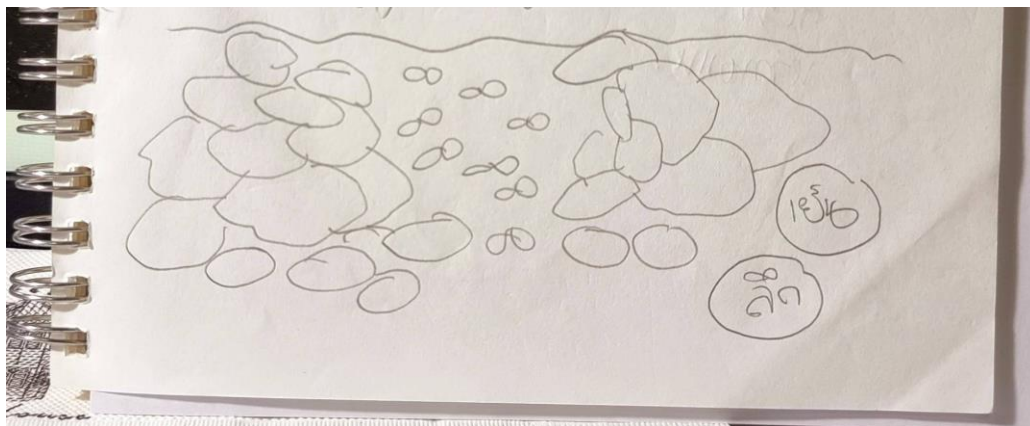

รูปที่ 4 ลำดับเหตุการณ์ (Timeline) สภาพภูมิอากาศแปรปรวนในพื้นที่

เรื่องเล่าจากคนรุ่นเก่าให้สังเกตต่อสภาพภูมิอากาศ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านสะเนฟอง ได้เล่าให้ฟังว่า “มีผู้สูงอายุเคยบอกว่า หากยอตไม้ไผ่หักงอลง นั่นแปลว่า จะหมดฝน จะเข้าหนาวแล้ว” หรือ “ดอกไม้ ถ้าปีไหนออกดอกเยอะ ปีนั้นลมจะแรง หรือ ถ้าหิ้งห้อย บินสูง แปลว่าฝนจะตก ผมก็เคยสังเกตนะ ยอตไม้ไผ่ไม่ได้หักงอกทุกอัน ...”

หลังจากชุมชนประสบกับสภาวะอากาศที่ร้อนมากขึ้นเรื่อย ๆ น้ำในห้วยโร้ลดลงทุกปีโดยเฉพาะหน้าแล้ง เป็นการรับรู้ของชาวบ้าน นักวิจัยชุมชนจากบ้านสะเนฟองได้กล่าวกับทีมวิจัยว่า “นี่ขนาดยังไม่ถึงเดือนเมษายนที่น้ำยังแค่ต่าตุ่ม” (พร้อมชี้ระดับน้ำที่ข้อเท้าของนักวิจัยชุมชนให้ทีมวิจัยดู) “ปลา หอย กบ พืชผัก ลดลง จนหายากไปทุกที” กลุ่มเยาวชนและกลุ่มแม่บ้าน จึงได้รวมตัวกันเพื่อจะได้ดูแลชุมชน รักษาสิ่งเหล่านี้ให้ยังคงอยู่ และพยายามหาแนวทางวิธีแก้ปัญหา จนเป็นส่วนหนึ่งในการออกกฎของชุมชน เช่น วิธีการ สถานที่ดักจับปลาที่เหมาะสม ไม่จับปลาที่วังปลา และบริเวณหลังวัดสะเนฟอง ซึ่งเป็นแหล่งปลาที่ชุมที่สุด เช่นเดียวกับบ้านเกาะสะเต็ง หลังภาวะน้ำท่วมฉับพลัน มวลน้ำพัดพาหิน ดิน หวาย ไปทับถมหลายบ้านของชุมชน และไหลไปยังหมู่บ้านอื่น ๆ ด้วย ทำให้ วังปลาลดน้อยลง ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเกาะสะเต็งได้เล่าให้ทีมวิจัยฟังขณะพาเดินไปในหมู่บ้านว่า “วังปลาในหมู่บ้านที่เปรียบเสมือนฝ่ายชะลอน้ำของหมู่บ้าน ที่ยังคงสมบูรณ์เหลืออยู่ไม่กี่แห่ง เราจึงออกกฎชุมชนเพิ่ม ไม่ให้ใช้อุปกรณ์ทุกชนิดในการจับปลาที่วังปลาแห่งนี้ เพื่อที่จะรักษาปลาพื้นถิ่นเอาไว้” จากสภาวะของวังปลาหลายแห่งที่ จากน้ำที่เย็นเจือสภาวะอากาศที่ร้อนขึ้นกลายเป็นน้ำมีอุณหภูมิที่ร้อนมากขึ้น หอย ปลา จึงลดลงเป็นอย่างมาก เป็นสิ่งที่ชาวบ้าน (ชายวัยแรงงาน อายุ 58 ปี บ้านเกาะสะเต็ง) ที่มีบ้านอยู่ใกล้กับวังปลาของหมู่บ้านที่สุดได้กล่าวว่า “น้ำท่วมเยอะครั้งนี่ตั้งแต่เกิดมาไม่เคยเห็น เมื่อก่อนเวลาจะข้ามไปฝั่งโน้น ใช้ลึงแขวนข้ามไปข้ามมา เดียวนี้ข้ามไม่ได้เพราะต้นไม้ล้มหมด” นอกจากต้นไม้ล้มตลิ่งจะพังเสียหายแล้ว “น้ำยังพาหินมาด้วย วังปลายายไป เพราะหินลงมาในวังหมดเลย” และยังได้พูดถึงวังปลาว่า “วังปลายาย เพราะน้ำน้อยลง ปลาอยู่ไม่ได้”

เพราะมันตื้น วังต้องลึก ปลาถึงจะอยู่เยอะ เพราะเขาต้องการน้ำที่เย็น” ชายวัยแรงงาน กล่าวเพิ่มเติมว่า กุ้งกะช่องอื้อ (กุ้ง แปลว่า ช้าง / กะช่อง แปลว่า เน้า) ที่หมายถึง “วังช้างเน้า” เพราะช้างตกลงมาตายจนเน้า ซึ่งเปรียบกับวังปลาที่ถูกหินพัดพามาทับถมกันในตอนนี (รูปที่ 5)

รูปที่ 5 ภาพบันทึกโดยทีมวิจัย (ณัฐพัชร ทองคำ) จำลองความลึกและเย็นของวังช้างเน้า
เมื่อมีหินทับถมทำให้ระดับน้ำตื้นและอุณหภูมิสูงกว่าอดีต

การรักษาวังปลา ต้องมีจุดร่วมกัน อาศัยความร่วมมือของชุมชน (ชายสูงวัย อายุ 60 ปี บ้านเกาะสะเต็ง) กล่าวว่า “ถ้าอยากจะทำน้ำ ต้องรักษาปลา ถ้าจะรักษาวังปลา ต้องดูแลน้ำ” เป็นความเชื่อมโยงของชาวกะเหรี่ยงโผล่วที่ซึมซับความเป็นธรรมชาติและนำมาปรับให้สอดคล้องกันได้มากที่สุด

ภาวะร้อนเยอะ ร้อนยาว ตามภาษาที่ชาวบ้านเรียกกัน ทำให้เสียระบบของการทำไร่ (ตามปฏิทินการทำไร่หมุนเวียน) เป็นความตื่นรู้ที่ชาวกะเหรี่ยงโผล่วได้พยายามปฏิบัติตามกฎของธรรมชาติ “ทำไร่เวลาต้องเปีย ตอนนีเริ่มมีกระตบข้างแล้ว เวลาต้องการฝน ฝนมา เวลาฝนไร่ จะเผา ยังไม่ทันแห้ง หรือจะเกี่ยวข้าว ฝนก็ตก ต้องแย่งเวลากับฝน” ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านสะเนฟองกล่าว จากภาวะอากาศที่ร้อนมากขึ้น มีปริมาณน้ำฝนลดลง บางปีฝนมาช้า บางปีฝนมาเร็วไม่ตรงเดือนเหมือนปีก่อน ๆ จนมีเสียงสะท้อนจากชาวบ้านที่ว่า “เพราะอากาศทำให้ทุกอย่างเปลี่ยนไป” แหล่งอาหารหลักของชาวกะเหรี่ยงโผล่วที่มีทั้งการทำไร่หมุนเวียน การเก็บหาอาหารจากป่า ส่งผลกระทบต่อระบบอาหารของชุมชน ผลผลิตได้ลดลง ข้าวไร่น้อย ต้นข้าวเกิดโรค ข้าวเมล็ดลีบ, ข้าวขึ้น, แมลง หนู ระบาด ข้าวนาเสียหาย พืชพันธุ์ดั้งเดิมจำนวนลดลง ความหลากหลายของพืชผักลดน้อยลง ผลผลิตที่เคยได้แล้วนำมาให้หรือแลกเปลี่ยนกับญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน กลายเป็นการซื้อหามากขึ้น ค่าใช้จ่ายเพิ่มมากขึ้น บางครอบครัวเริ่มปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต มาทำนาหรือรับจ้างรายวันๆ ละ 300 บาท “เมื่อก่อนเงินทองไม่เดือดร้อน มีเกลือ กะปิ ก็อยู่ได้ ข้าวของไม่จำเป็น ตอนนี้อย่างแทบจะจำเป็น ไม่มีไม่ได้แล้ว”

เยาวชนที่เรียน ณ ศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนบ้านสะเนฟองเป็นอีกกลุ่มที่รับรู้ความแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศ รู้ถึงความเชื่อที่บอกเล่าเหตุการณ์ที่จะเกิดในชุมชนซึ่งได้รับการถ่ายทอดความรู้จากบรรพบุรุษ รวมถึงได้ข้อมูลจากภายนอกเพื่อช่วยอธิบายสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง หรือช่วยพยากรณ์สภาพอากาศเพื่อกำหนดการทำเกษตรได้ นอกจากนี้ เยาวชนสะท้อนการปรับตัวโดยหาอุปกรณ์ เครื่องช่วยเพื่อให้ผลผลิตไม่เสียหาย ดังคำกล่าว

“... ปกติเดือน พฤศจิกายน จะหนาวแล้ว แต่วันนี้ยังร้อนอยู่ น่าจะเพราะชั้นบรรยากาศมันบางลง ทำให้โลกร้อนขึ้น ตั้งแต่เด็กคิดว่าปีนี้ปริมาณน้ำฝนตกน้อย ...”

“...ช่วงน้ำท่วมที่ศูนย์เรียนรู้ท่วมสูงเท่าหัวเข่า เป็นประสบการณ์ครั้งแรก มีความรู้สึกกลัว ว่ามันจะสูงขึ้น... และตามหลักความเชื่อของผู้เฒ่าผู้แก่บอกมา คือ การล้างขยะ สิ่งสกปรกอะไรบางอย่าง และเมื่อก่อนที่ตรงนี้เคยเป็นทะเลมาก่อน คือ เป็นทางน้ำมาก่อน ...ผมก็คิดว่าเป็นอย่างนั้น...”

“...สภาพภูมิอากาศ เช่นฝนไม่ตกตามฤดูกาล...ก็จะเสียหายทำให้เสียกำลังใจ...แต่ก็ต้องปรับตัวให้ได้ ถ้าฝนขาด เครื่องสูบน้ำก็น่าจะช่วยให้ หรือดูข่าว ถ้าบอกว่าจะมีฝนสักเดือนนึง ก็อาจจะหยุดพักไปสักหน่อยก็ได้ ...”

นอกจากการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่มกับคนหลายวัยในชุมชนแล้ว ทีมวิจัยได้ร่วมกันสำรวจความคิดเห็นจากผู้แทนแต่ละครอบครัวของทั้ง 2 หมู่บ้าน จำนวน 229 คน โดยใช้แบบสัมภาษณ์ เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ ช่วง 5 ปีที่ พบว่า ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่เห็นว่า ฝนไม่ตกตามฤดูกาลเพิ่มมากขึ้น และมีครัวเรือนที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศในด้านต่าง ๆ ได้แก่ ผลผลิตทางการเกษตรลดลง (พบร้อยละ 76) ค่าใช้จ่ายในการทำเกษตรเพิ่มสูงขึ้น (พบร้อยละ 80) และพืชบางชนิดไม่สามารถเติบโตได้ หรือ ไม่พบพืชชนิดนั้นแล้ว อีกทั้งชนิดและปริมาณของสัตว์และพืชที่เคยเก็บเกี่ยวตามธรรมชาติลดลง (พบร้อยละ 90)

เหตุการณ์ความแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศข้างต้นนี้ คนในชุมชนจำนวนหนึ่งเห็นว่าเป็นเรื่อง “ผิดปกติ” เพราะเกิดขึ้นเป็นวงกว้างและเกิดขึ้นติดต่อกันทุกปี ถ้าเกิดติดต่อกันเป็นเวลา 3 ปี จะส่งผลกระทบอย่างมากเพราะทำให้ปริมาณข้าวไม่พอกิน ขณะที่บางคนเห็นว่าเป็นเรื่อง “ปกติ” เพราะเกิดขึ้นเป็นระยะ หากมองผ่านความเชื่อของชุมชน ความผิดปกติของฝนฟ้า อากาศนี้ เชื่อมโยงไปกับการทำผิดของสมาชิกในชุมชนระดับที่หนัก ดังคำกล่าวของชายอายุ 56 ปี ผู้รู้บ้านสะเนฟองที่ได้รับคำบอกกล่าวจากคนรุ่นพ่อ แม่ “...การทำผิดที่มีผลโยงไปถึงฝนฟ้า อากาศต้องเป็นความผิดหนักพอสมควร หรือผิดศีลข้อใดข้อหนึ่ง เช่น การฆ่าผู้รู้/ผู้มีศีลธรรมหรือพ่อแม่ การผิดซื่อสัตย์ จนถึงการแข่งขันฆ่าล้างผลาญกัน รวมไปถึงการไม่ปฏิบัติตามกฎหรือข้อห้ามต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น การห้ามทำไร่ที่มีตาน้ำ ต้นน้ำ ริมห้วย หรือระหว่างห้วย ถือว่าผิดเจ้าแรง...โดยบรรพบุรุษเชื่อว่า พื้นดินเสีย ฝนฟ้าก็ล้ม...” นอกจากนี้ หากถามผู้สูงอายุในชุมชนถึงภาวะโลกร้อน ผู้สูงอายุส่วนหนึ่ง

ความเชื่อ คำบอกเล่าจากบรรพบุรุษที่กล่าวข้างต้นนี้สะท้อนความรู้ที่ชาวกะเหรี่ยงเผลวสามารถบอกสาเหตุและผลกระทบที่เกิดขึ้นกับตนเองและชุมชน จนถึงปรับตัวที่สามารถกลายเป็นภูมิคุ้มกันการเปลี่ยนแปลงได้ในอนาคต วัฒนธรรมที่แสดงออกถึงมุมมองและวิถีคิดของชาวกะเหรี่ยงเผลวว่าด้วยเรื่องการดำรงอยู่ของสรรพสิ่ง การทำความเข้าใจเรื่องหน้าที่ของสรรพสิ่งในชีวิตป่า ผ่านวิถีคิดของชาวกะเหรี่ยงเผลวที่ตรึงทุกชีวิตด้วยหน้าที่ โดยมีเรื่องเล่า พิธีกรรม การปฏิบัติ ข้อห้ามต่างๆ ที่ทุกชีวิตมีหน้าที่มีภารกิจในขณะที่ยังคงอยู่ (บัณฑิต ไกรวิจิตร, 2559)

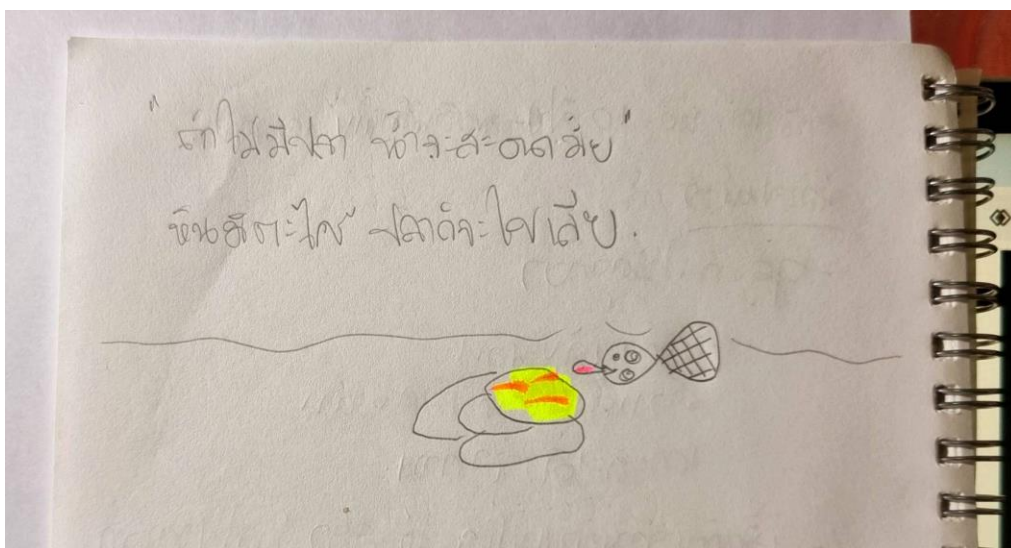
4.3 การรักษาให้คงอยู่และการปรับตัว: ภูมิคุ้มกันระบบอาหารของชุมชนชาวกะเหรี่ยงเผลวเมื่อต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ

ดังที่กล่าวข้างต้นว่าการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศทำให้เกิดภัยพิบัติที่ชุมชนแห่งนี้ได้เผชิญนั้นคือเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ ซึ่งทำให้หลายคนตระหนักว่าอากาศที่แปรปรวนบางครั้งก็ไม่อาจคาดเดาได้แม่นยำเหมือนเมื่อก่อน อย่างไรก็ตาม ด้วยภูมิปัญญาและความเชื่อที่สืบทอดกันมาทำให้ชุมชนต้องการรักษาทรัพยากรธรรมชาติที่อุดม

สมบูรณ์ของผืนป่าแห่งนี้ไว้เพื่อเป็นแหล่งอาหารไม่ว่าอะไรจะเกิดขึ้นก็ตาม ในขณะเดียวกันก็ยอมรับความรู้เทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เข้ามาช่วยจัดการอาหารทั้งในระบบผลิต การบริโภค การแปรรูปอาหาร ดังต่อไปนี้

ก. การรักษาให้คงอยู่ จากเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ที่เกิดจากฝนตกหนักติดต่อกันเป็นสัปดาห์ทำให้ผืนดินไม่สามารถอุ้มน้ำไว้ได้ เกิดเป็นน้ำป่าหลากลงมาตามลำธารที่ไหลผ่านหมู่บ้านสะเนพ่องและเกาะสะเต็ง ทำให้ความเสียหายต่อแหล่งอาหารธรรมชาติของชุมชนนั้นคือ ห้วยโรคี ต้นไม้ริมตลิ่งถูกน้ำซัดหายไป วังปลาถูกทำลาย ลำธารต้นเงินจากที่มวลน้ำพัดพาก้อนหินลงมาทับถม ในปัญหาดังกล่าวนี้ชุมชนจึงมีแนวทางที่ต้องการจะรักษาแหล่งอาหารตามธรรมชาติให้คงอยู่ดังต่อไปนี้

1) จากเหตุการณ์ดังกล่าวข้างต้น ปัญหาที่ตามมาคือจำนวนปลาลดน้อยลง โดยเฉพาะวังปลาที่เป็นแหล่งเพาะพันธุ์ถูกทำลายไปหลายแห่ง ชุมชนมองว่าหากจะรักษาวังปลาที่เหลือให้ยังคงอยู่ต้องจำกัดการหาปลาของคนในชุมชน จึงมีข้อตกลงร่วมในชุมชนห้ามจับปลาด้วยอุปกรณ์ทุกชนิดในบริเวณวังปลาข้างเน่า ส่วนพื้นที่บริเวณแหล่งอนุรักษ์อื่นอนุญาตให้ใช้ได้เฉพาะเบ็ดและการจับปลาด้วยมือเปล่าซึ่งเป็นความรู้ของคนในชุมชนและห้ามอุปกรณ์อื่น ๆ เช่น แห ตาข่าย การเบ็ด ดำ ยิง และขอตปลา (บ้านเกาะสะเต็ง) การไม่จับปลาในบริเวณที่กำหนด (บ้านสะเนพ่อง) ปลา ที่อาศัยในห้วยโรคี มีหลากหลายชนิดมีจำนวนไม่ต่ำกว่า 20 ชนิด นอกจากเป็นอาหารที่มีโปรตีนและหาได้ในชุมชนแล้ว เยาวชนในชุมชนช่วยอธิบายความสำคัญของปลาในมิติสิ่งแวดล้อม คือ การทำให้น้ำในห้วยบางบริเวณที่มีตะไคร่น้ำเกาะก้อนหิน พบได้ในบริเวณที่ชุมชนใช้สอยน้ำ จะมีปลาเลียหิน (ชื่อท้องถิ่น) เพื่อช่วยดูดกินตะไคร่น้ำ ทำให้น้ำใส สะอาดด้วย (รูปที่ 6)

รูปที่ 6 ภาพบันทึกโดยทีมวิจัย (ณัฐพัชร ทองคำ) ความรู้ของชุมชนบอกถึงความสำคัญของปลาเลียหิน (ชื่อท้องถิ่น) เพื่อดูดกินตะไคร่น้ำ ทำให้น้ำใสสะอาด

2) ต้นไม้ใหญ่ริมตลิ่งที่ถูกน้ำป่าพัดหายไป ทำให้ตลิ่งของห้วยไม่มั่นคง ไม่มีรากไม้ให้ปลาอาศัยอยู่ เยาวชนเกาะสะเต็งจึงร่วมกันจัดทำกิจกรรมปลูก “ต้นมะตาด” และ “ต้นโก่เทอเต็ง (ภาษาถิ่น) หรือ ต้นไคร้ย่อย”

ริมตลิ่งสองฝั่ง ซึ่งเป็นต้นไม้ที่มีรากยึดริมตลิ่งได้ดี ประกอบกับเป็นแหล่งอาหารธรรมชาติที่คนรุ่นหลังสามารถเก็บกินได้อเนก และยังช่วยป้องกันตลิ่งไม่ให้พังทลายรวมถึงเป็นที่อาศัยของปลาบางชนิด

ข. การปรับตัวเมื่อต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ จากที่กล่าวข้างต้นแล้วว่าชุมชนรับรู้การเปลี่ยนแปลงของภูมิอากาศใน 2 เรื่อง คือ “อากาศร้อนมากขึ้น” และ “ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล” ทั้งสองเหตุการณ์นี้เกี่ยวข้องอย่างมากกับการทำมาหากินโดยเฉพาะการทำไร่ข้าว โดยชาวบ้านของทั้งสองชุมชนที่ทำการศึกษาวิจัยได้มีกล่าวถึงการปรับตัวดังต่อไปนี้

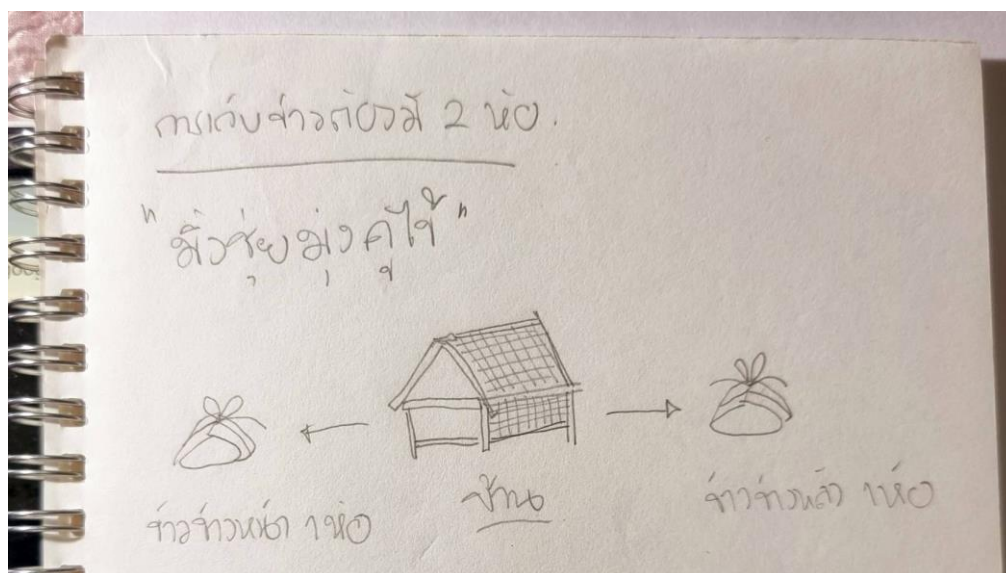
การปรับตัวในการผลิต

1) การปรับวิธีการทำไร่ ในเรื่องของการหยอดเมล็ดข้าว ด้วยฝนที่ไม่ตกต้องตามฤดูกาลและศัตรูข้าวจำพวกมดและแมลงเข้ามากินหรือทำลายเมล็ดพันธุ์ข้าวมีมากขึ้น ทำให้ขณะหยอดข้าวที่เดิมหยอดไม่ถึง 10 เมล็ดต่อ 1 หลุม ต้องเพิ่มจำนวนเมล็ดข้าวมากขึ้น เพื่อให้เหลือเมล็ดข้าวจากมดและแมลงกัดกินและเจริญเติบโตต่อไปได้ ดังนั้น ในการเก็บเมล็ดพันธุ์ข้าวในแต่ละปีจึงเพิ่มปริมาณมากขึ้นกว่าแต่ก่อน เหตุที่ชาวบ้านเล็งวิธีการเพิ่มเมล็ดพันธุ์แต่ไม่ใช้วิธีการกำจัดศัตรูพืชเหล่านี้ เหตุผลหนึ่งคือวิถี ความเชื่อ ของชาวกะเหรี่ยงในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ การคำนึงถึงชีวิตพืชหรือสัตว์จึงใช้วิธี “แบ่งปันแทนการทำลาย” เช่นเดียวกับการปลูกผักในไร่ที่ต้องเพิ่มปริมาณการปลูกพืชผักที่หนู นก กระรอก หมูป่า ลิง ชอบกิน เพื่อป้องกันไม่ให้สัตว์เหล่านี้มากินข้าว ขณะเดียวกันมีวิธีสังเกตความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นจากการมีหนูและมีวิธีจัดการ เช่น การสังเกตไม้ไผ่ ถ้าออกดอกมากหนูจะมากินข้าวมาก แต่ชุมชนมีวิธีซ่อมข้าวจากการที่หนูมากิน ต้องขอข้าวเปลือกผู้อื่นมาซ่อม และการซ่อมข้าวต้องเผื่อหลายอย่าง คือ เผื่อนก หนูมากิน เผื่อเพื่อนบ้านมายืม หรือนำมาแบ่งปัน (แม่บ้าน, อายุ 40 ปี)

อีกประการหนึ่ง การทำนาข้าวในพื้นที่ลุ่มของหมู่บ้านสะเนฟ่องเพิ่มมากขึ้น เหตุผลประการหนึ่งเนื่องจากการทำไร่ข้าวเมื่อฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล อากาศร้อน ศัตรูข้าวเพิ่มจำนวน ทำให้ผลผลิตข้าวในไรลดลง ประกอบกับการทำนาข้าวทำให้ได้ผลผลิตข้าวเพียงพอในการบริโภคทั้งครอบครัวและมีเหลือขายให้คนในชุมชน ดังนั้น การปรับวิถีข้าวไร่มาสู่นาข้าวจึงเป็นทางเลือกอีกทางหนึ่งของครอบครัวที่มีพื้นที่ลุ่มในหมู่บ้าน อย่างไรก็ตาม การทำนาของชาวบ้านก็ยังคงใช้ภูมิปัญญาเดิมของชาวกะเหรี่ยงนั่นคือ ความพยายามที่จะรักษาธรรมชาติให้คงไว้ถึงแม้ว่าข้าวไม่สามารถปลูกผักได้เหมือนไร่ข้าวแต่สามารถปลูกพืชผักบริเวณคันนาและเก็บกินแบ่งปันเพื่อนบ้านได้

2) การสืบทอดความรู้ของชุมชน นอกเหนือจากการบอกกล่าวถึงการยึดมั่นและความสำคัญของทำไร่ข้าวแล้ว ชุมชนกล่าวถึงคำสอนของคนรุ่นก่อนที่ถูกส่งต่อมาในการเตรียมทำไร่ ดังคำกล่าว “...คนสมัยก่อนสอนไว้ดีว่า ที่ที่ไม่ใช่ของเรา..ก็ไม่ใช่ของเรา...ไม่จั้น ใครทำก็ได้ มันก็จะหมดไป...” หรือ “...การเลือกพื้นที่ทำไร่ หากดินอุดมสมบูรณ์มากต้องเป็นไร่ที่มีอายุ 15-20 ปี ต้นไม้ที่ขึ้น เช่น ไม้ไผ่ ไม้บง หญ้าคาจะขึ้น...เวลาเราฟันไร่ เราจึงฟันต้นไผ่และต้นไม้บางชนิด ไม่ใช่ฟันป่า...” นอกจากนี้ ยังมีความเชื่อที่ใช้เลือกพื้นที่ทำไร่และเคยมีบางคนในชุมชนไม่ทำตามพบกับความเจ็บป่วยตามคำกล่าวที่บอกต่อกันมา คือ “...หากพบแก้ง ต้องย้ายที่ทำไร่ เพราะการทำไร่จะไม่ดี ผลผลิตจะไม่ได้ผล...หากพบนกขุนแผนร้องทัก จะมีเหตุให้ทุกข์ยาก เกิดความยากลำบากกับตัวเอง...” นอกจากนี้ การทำไร่ต้องทำอย่างจริงจังจึงจะรับประกันได้ว่าจะได้ผลผลิตเพียงพอสำหรับคนในครอบครัวและแบ่งปันผู้อื่น ดังคำกล่าว “...ถ้าเราไม่ทำจริงจัง ผลที่ออกมาก็ไม่จริงจัง...”

คำว่า “มิ่งขุ่มมั่งคู่ใจ (ภาษาถิ่น)” หมายถึงแต่ละบ้านต้องทำข้าวข้างหน้า 1 ห่อและข้าวข้างหลัง 1 ห่อ (รูปที่ 7) เป็นอีกหนึ่งคำกล่าวสำคัญที่คนรุ่นก่อนฝากให้กับลูกหลาน เพื่อวางแผนการปลูกและเก็บรักษาข้าวเปลือก โดยข้าวห่อข้างหลังไว้สำหรับกินในปัจจุบัน ส่วนห่อข้างหน้าสำหรับกินในอนาคต อย่างไรก็ตาม ผู้สูงวัยในชุมชนเล่าเพิ่มเติมถึงคำกล่าวจากคนรุ่นก่อน บอกไว้ให้คิด การตีความและเข้าถึงความหมายขึ้นกับแต่ละบุคคล ซึ่งไม่ได้จำกัดการให้ความหมาย สิ่งสำคัญคือ การนำคำกล่าวนั้นไปใช้และพิสูจน์ด้วยตนเอง ก่อนจะนำไปใช้ในชีวิต (ผู้สูงวัย อายุ 60 ปี) ดังนั้น เยาวชนในชุมชนบางคนให้ความหมายคำกล่าวนี้นี้ว่าข้าวห่อหลัง คือ การที่ชาวโผล่ต้องมีความรู้ตามวิถีดั้งเดิม ส่วนข้าวห่อหน้า คือ การที่ต้องแสวงหาความรู้จากข้างนอกเพื่อมาปรับใช้ และรับมือกับสังคมภายนอกและการเปลี่ยนแปลงในอนาคต

รูปที่ 7 ภาพบันทึกโดยทีมวิจัย (ณัฐพัชร ทองคำ) ความรู้ของชุมชนที่ถูกส่งต่อคนรุ่นหลังผ่านคำบอกเล่า ตีความได้หลายวิธีคิด เช่น ความสำคัญของการวางแผนระยะสั้น ระยะยาว

ทั้งนี้ ความเชื่อหรือข้อห้ามต่าง ๆ ที่บอกถึงแนวปฏิบัติในการทำไร่ อาจสะท้อนถึงการให้ดำเนินงานทำไร่ด้วยความใส่ใจ ระวังระวัง เพื่อแม่และแบ่งปันให้กับทั้งสัตว์และผู้คนรอบข้าง รวมทั้งการประเมินความเสี่ยงหรือการเตรียมความพร้อมสำหรับรับมือกับเหตุการณ์ที่ไม่คาดคิด และชาวกะเหรี่ยงโผล่ยังมีคำกล่าวที่ฝากไว้ให้ลูกหลานได้ทบทวน ขบคิดและปรับใช้กับตัวเองเมื่อต้องเผชิญกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ในชีวิตซึ่งคาดเดาไม่ได้แน่ชัด

3) การจ้างงานโดยใช้เงินจ้างเพิ่มขึ้น ชุมชนกล่าวว่า “ต้องรีบเร่งทำงานในไร่ให้ทันกับฝน” เมื่อเข้าสู่ฤดูฝนก็ต้องรีบเร่งในการไถ ไร่ ไร่เร่งหยอดข้าว ให้ทันกับฝนที่อาจมาช้าหรือเร็วกว่าปกติ อีกทั้งปัญหาเรื่องหญ้าเพิ่มขึ้นและเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว การตัดหญ้าในไร่เพื่อให้ข้าวเจริญเติบโตก็ต้องใช้เวลามากขึ้น ด้วยความรีบเร่งดังกล่าว จึงมีความจำเป็นต้องใช้แรงงานเพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตามด้วยวิถีดั้งเดิมของชุมชนที่ยังรักษาไว้คือ “การเอาแรง” และ “ความเข้มแข็งในระบบเครือญาติ” บางครอบครัวจึงจ้างแรงงานน้อยมากแต่ใช้วิธีการเอาแรงจากเครือญาติและเพื่อนบ้านที่สนิทกัน อย่างไรก็ตาม ด้วยยุคสมัยที่ต้องใช้เงินเป็นปัจจัยในการซื้อหา นอกเหนือจากการตอบแทนการเอาแรงด้วยผลผลิตในไร่แล้ว จึงมีการตอบแทนด้วยเงินเพิ่มมากขึ้น

4) การนำเครื่องมือการเกษตรมาเป็นเครื่องทุ่นแรง บางครอบครัวโดยเฉพาะคนที่ทำสวนก็เผชิญกับปัญหาหญ้าเติบโตเร็วและมีเพิ่มขึ้น ทำให้ต้องใช้เครื่องตัดหญ้าเข้ามาช่วยแก้ปัญหาซึ่งต้องแลกกับเงินที่ต้องเสียไปกับการซื้อเครื่องตัดหญ้าและน้ำมัน นอกจากนี้ ยังเกิดการจ้างงานที่ใช้เครื่องตัดหญ้าเพิ่มมากขึ้น อย่างไรก็ตาม การทำไร่ข้าวในพื้นที่ที่เป็นภูเขามิสามารถใช้เครื่องตัดหญ้าได้ วิธีดั้งเดิมในการกำจัดหญ้า คือการใช้มือและมีด เพื่อให้สามารถตัดต้นหญ้าที่เข้าแทรกในกอข้าวและไม่ทำให้ข้าวเสียหาย จึงเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของการทำไร่ที่ยังคงอยู่

5) การปลูกพืชผักสวนครัวในบริเวณรอบบ้าน ชาวบ้านมองว่าพืชผักที่เคยเก็บกินในป่าลดน้อยลง นอกเหนือจากเรื่องของภูมิอากาศที่เปลี่ยนยังมีสาเหตุมาจากประชากรในหมู่บ้านเพิ่มมากขึ้นและมีการเก็บหาผักมากขึ้น ดังนั้นการสร้างแหล่งอาหารเพิ่มคือการปลูกพืชผักที่ชอบกินบริเวณใกล้ ๆ บ้าน จะช่วยให้มีพืชผัก (ผักที่ชอบกิน) เก็บกินได้ง่ายสะดวก รวดเร็ว ด้วยวิถีของการแบ่งปันของชาวกระเหรี่ยง แม้แต่ผักที่ปลูกรอบบ้าน ชาวบ้านก็ปลูกในปริมาณมาก โดยมองว่าหากปลูกแล้วได้ผลผลิตดีก็สามารถแบ่งปันให้เครือญาติ ผู้สูงอายุ และเพื่อนบ้านที่สนิทกันได้ ส่วนรูปแบบการปลูกผักสวนครัวส่วนใหญ่ยังคงปลูกด้วยรูปแบบดั้งเดิมคือการปลูกพืชท้องถิ่นผสมกันหลายชนิด ทั้งพืชยืนต้น พืชล้มลุก แต่ในบางครอบครัวเริ่มมีการปลูกพืชชนิดใหม่ที่ต้องซื้อเมล็ดพันธุ์จากข้างนอกชุมชน เช่น คენห่า กวางตุ้ง กะหล่ำปลี ทำการปลูกโดยการยกแปลง ปลูกเป็นแถว ซึ่งต้องใช้แรงงานมากขึ้น ผักเหล่านี้นอกจากเก็บไว้กินแล้วส่วนหนึ่งนำมาขายให้กับเพื่อนบ้านเป็นรายได้เสริมให้กับครอบครัว

การปรับตัวในการบริโภค การแปรรูปอาหาร

กล่าวได้ว่าชุมชนศึกษาทั้งสองแห่งก็เผชิญกับกระแสการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคม โดยเฉพาะความเป็นเมืองที่แผ่ขยายเข้ามาในชุมชนไม่แพ้ในพื้นที่อื่น ๆ ของประเทศไทยและทั่วโลก ซึ่งส่งผลกระทบต่อวิถีการบริโภคของคนในชุมชนเป็นอย่างมาก กระแสการบริโภคตามยุคสมัยใหม่เพิ่มมากขึ้น เห็นได้จากร้านค้าที่เพิ่มขึ้นโดยมีสินค้าที่เป็นอาหารจากในเมืองมาขายมากขึ้น เช่น อาหารแปรรูปต่าง ๆ ขนมกรุบกรอบ รวมถึง เครื่องดื่มรสหวาน น้ำอัดลมและเครื่องดื่มบำรุงกำลัง ซึ่งขายดีเป็นพิเศษในหน้าร้อนที่อากาศร้อนมาก ในมุมมองโภชนาการ การดื่มเครื่องดื่มรสหวานดังกล่าวต่อเนื่อง ทำให้ร่างกายได้รับน้ำตาลในปริมาณมากอาจทำให้เกิดโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง ขณะเดียวกัน ทีมวิจัยสังเกตว่า สำหรับอาหารดั้งเดิมที่ยังคงสืบเนื่องถึงปัจจุบันของชาวกระเหรี่ยงโพล่ง ประกอบด้วย ข้าว น้ำพริก/พริกตำ อาหารทำจากปลา รวมถึงผัก (รูปที่ 8) ซึ่งพืชผักมีหลากหลายชนิด สามารถกินได้ทั้งแบบสด ดองเผา ต้ม แกงต่าง ๆ สิ่งที่จะขาดในสำหรับไม่ได้ คือผักและอาหารที่มีน้ำแกง (รูปที่ 9) สำหรับพืชผัก ผลไม้ ที่มีหลากหลายกว่า 300 ชนิด ซึ่งพืชผัก ต่างๆ ส่วนใหญ่มีปริมาณน้ำกว่าร้อยละ 70 (โสฬส ศิริไสย์และคณะ, 2552 ; Puwasatien, et al, 2015) และความหลากหลายของชนิดที่เป็นทั้งอาหารรสร้อนช่วยขับลม อาหารรสเย็นเหมาะกับอาการหรือโรคทางร้อนเช่น ร้อนใน กระหายน้ำ อาทิก ผักปลัง ฟักทองอ่อน ยอดหรือดอกฟักทอง ฟัก แดงต่าง ๆ (กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือกและเครือข่าย, 2565) ทีมวิจัยพบว่า ชุมชนชาวโพล่งเก็บเมล็ดพันธุ์และปลูกผัก และแต่ง จำนวนหลากหลายพันธุ์ไว้ในไร่ข้าว (รูปที่ 10)

รูปที่ 8 สำหรับอาหารหลักของชาวกะเหรี่ยงไพล่ : ข้าว น้ำพริก ผัก

รูปที่ 9 ต้มส้มป่อย ตัวอย่างอาหารประเภทต้มที่ขาดไม่ได้ในสำหรับ

รูปที่ 10 แต่งพันธุ์ดั้งเดิมชนิดต่าง ๆ ถูกเก็บเมล็ดและปลูกพร้อมในไร่ข้าว

ดังนั้น ความรู้ของชาวกะเหรี่ยงไพล่ในการกินผลไม้และพืชผักเกือบทุกส่วนทั้งยอดอ่อน ใบที่สามารถเคี้ยวได้ ดอก ลำต้น หัว และราก จึงเป็นทุนความรู้ที่มีอยู่เดิมและคงปฏิบัติสืบเนื่องมาแม้มีการเข้ามาของรูปแบบอาหารจากตลาดภายนอก นอกจากนี้ ภูมิปัญญาความเชื่อ วิธีการกินอยู่ จากคำสอนของผู้เฒ่าผู้แก่ต่อเนื่องมาจากอดีตมาให้อยู่อย่างพอดี พอประมาณ รู้จักใช้ทรัพยากรในชุมชนที่มีอย่างมีเหตุผลและรู้คุณค่า ชาวบ้านยังคงบริโภคทรัพยากรที่มีอยู่ด้วยความพอดี เช่น การเก็บผักในไร่หากเก็บมาเพื่อประกอบอาหารในครัวเรือนก็จะเก็บมาในปริมาณไม่มากให้สามารถกินได้ไม่เกิน 2 วัน เพราะผักจะเน่าเสียได้ หรือหากจำเป็นต้องเก็บมาจากไร่ทั้งหมด ก็จะนำมาแบ่งปันให้กับเครือญาติ ผู้สูงอายุ และเพื่อนบ้าน อีกทั้งผักที่เก็บผลผลิตได้ในฤดูร้อนที่ชาวบ้านปลูกไว้เก็บกินก็เป็นจำพวกพืชหัว เช่น เผือก มัน ฟักทอง ที่เน่าเสียได้ยากและเก็บไว้กินได้นาน ซึ่งจะสังเกตได้ว่าพืชผักที่ปลูกใน

ไร่ข้าวนอกจากปลูกตามความชอบหรือใช้ในพิธีกรรมแล้ว ยังต้องเลือกชนิดที่ปลูกให้เหมาะสมตามฤดูกาล และสามารถนำมากินได้ตลอดฤดูกาลอีกด้วย

ในขณะที่อากาศร้อนมากขึ้นการเก็บรักษาผักและเนื้อสัตว์โดยไม่ใช้ความเย็นก็จะเน่าเสียได้ง่าย ชุมชนกล่าวว่ายังคงใช้วิถีดั้งเดิมของการถนอมอาหาร ได้แก่ การย่าง/ปิ้งปลาไว้กิน การนำผักมาห่อด้วยใบตองและชุบน้ำทิ้งไว้ในที่เย็นอากาศถ่ายเท เป็นต้น อย่างไรก็ตาม กลุ่มเยาวชนและกลุ่มแม่บ้านก็มีความคิดในการนำผลผลิตการเกษตรที่มีจำนวนมากและอาจเน่าเสียได้ง่ายมาถนอมและแปรรูป ซึ่งเป็นกระบวนการหนึ่งของการเพิ่มศักยภาพของคนในชุมชนต่อการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงทางสภาพอากาศและการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจที่แต่ละครอบครัวมีค่าใช้จ่ายเพิ่มมากขึ้น การรวมกลุ่มของเยาวชนและกลุ่มแม่บ้านสะท้อนให้เห็นการแลกเปลี่ยนข้อมูล ความรู้กับเครือข่ายต่าง ๆ ทำให้ได้ความรู้มาแปรรูปอาหาร เช่น การทำน้ำพริกจากพริกในไร่ข้าว ปลาจากลำห้วยที่ได้รับการดูแลร่วมกันของคนในชุมชน ผลไม้จากสวนจากวัตถุดิบในท้องถิ่น เป็นจุดเริ่มต้นของการเรียนรู้ที่นำไปสู่การพึ่งพาและการจัดการตนเองของชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิม

การสร้างภูมิคุ้มกันของคนในชุมชนศึกษาทั้งสองแห่งมีความยึดมั่นมาจากความคิดและวัฒนธรรมที่ยังคงอยู่ในวิถีชุมชนถึงแม้ว่าจะต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ด้วยระบบความสัมพันธ์ทางเครือญาติที่แน่นแฟ้น อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่ชัดเจน รูปแบบของการทำไร่ข้าวที่พยายามจะคงวิถีดั้งเดิมไว้ ทำให้ชาวบ้านปรับตัวแบบค่อยเป็นค่อยไปและให้กลมกลืนไปกับธรรมชาติ โดยยังคงยึดรูปแบบการรักษาแหล่งอาหารให้สามารถมีกินมีใช้ตลอดปี ทั้งวิถีการทำไร่ข้าวที่ปลูกผักผสมผสานอย่างหลากหลาย การหมักดอง ตากแห้ง เพื่อแปรรูปผลิตไว้กินในยามที่ขาดแคลนหรือเพื่อให้การกินอาหารมีรสชาติที่หลากหลาย รวมถึงความเชื่อ แนวปฏิบัติต่าง ๆ ในการเลือกพื้นที่ทำไร่ การดูแลไร่ข้าว นับได้ว่าเป็นภูมิปัญญาที่เป็นมรดกตกทอดมาสู่รุ่นลูกหลาน ภูมิคุ้มกันนี้ทำให้ชุมชนยังคงมีความสามารถในการพึ่งพาตนเองควบคู่ไปกับการพึ่งพิงและรักษาทรัพยากรธรรมชาติ มากกว่าการพึ่งพาแบบทำลายทรัพยากรธรรมชาติ เพราะชุมชนมีแนวคิดของ “การให้คงอยู่ ควบคู่ไปกับการปรับตัวแบบกลมกลืนไปกับธรรมชาติ” ด้วยวิธีนี้จึงเป็นความรู้และการจัดการระดับบุคคลและชุมชนที่เป็นอีกทางออกหนึ่งของชุมชนในการรับมือและปรับตัวไปกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคม ที่ควรได้นำมาเผยแพร่ แลกเปลี่ยน แบ่งปันความรู้กับชุมชนต่าง ๆ เพื่อให้เป็นทางออกร่วมกันของสังคมไทย

กล่าวโดยสรุปได้ว่าวิถีชุมชนชาวกะเหรี่ยงโผล่ว ในอดีตและที่ยังสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน มีการกิน การอยู่ ที่สัมพันธ์กับลำห้วย ฟ้า อากาศ และป่า เช่น ห้วยโร๊ะ ห้วยน้ำสายหลักของคนในตำบลไล่โว่เป็นแหล่งอาศัยของสัตว์น้ำที่เป็นอาหารให้ชุมชนกินตลอดปีโดยเฉพาะปลาหลากหลายชนิด ป่าที่มีทั้งผืนดิน ต้นไม้ใหญ่ น้อย และต้นน้ำจากภูเขาสูง ทำให้เกิดความชุ่มชื้น เป็นพื้นที่อยู่ของพืชและสัตว์นานาชนิด ชาวกะเหรี่ยงโผล่วยังได้ใช้ประโยชน์ส่วนหนึ่งเพื่อทำไร่หมุนเวียนทำให้ได้อาหารหลัก คือ ข้าว พริก และพืชผัก ขณะเดียวกัน การกิน แปรรูป ถนอมอาหารไว้กินอย่างต่อเนื่อง โดยใช้อุปกรณ์และเครื่องใช้ไฟฟ้าจำนวนน้อย และพึ่งพาธรรมชาติอย่างใกล้ชิด

ชุมชนรับรู้ต่อความแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศที่เด่นชัด คือ ฝนตกไม่ตรงตามฤดูกาล น้ำท่วมใหญ่ และภาวะร้อนที่ยาวนานกว่าอดีต คนในชุมชนส่วนหนึ่งเห็นว่าเป็น “เรื่องปกติ” และยังไม่ได้เป็นความเปลี่ยนแปลงเนื่องจากที่ผ่านมายังพอมีข้าว พืช ผัก ปลา ให้ได้กิน ยังไม่ได้ขาดแคลนอาหาร แต่คนในชุมชนบางส่วนเห็นว่าเป็น “เรื่องผิดปกติ” เห็นได้จากเหตุที่เกิดขึ้นเป็นวงกว้างไปทั้งตำบลไล่โว่และพื้นที่จังหวัดใกล้เคียง รวมถึงเกิดขึ้น

ต่อเนื่อง หากเกิดติดต่อกัน 3 ปี จะกระทบกับวิถีทำไร่หมุนเวียน ดังนั้น ผลกระทบจากความแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศกระทบต่อระบบอาหารและการดำรงชีวิตของชาวกะเหรี่ยงไพล่ในปัจจุบัน

ผลกระทบจากความแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศต่อระบบอาหารและการดำรงชีวิต

- ทรัพยากรธรรมชาติบางพื้นที่เปลี่ยนไป เช่น ดินทรายพัฒมพื้นที่รอบบ้าน และพื้นที่การเกษตรทำให้ปลูกพืช ผักไม่ได้ หรือ ว่างปลากุ้งน้ำพัด ทำให้แหล่งปลาใช้สำหรับเพาะ ขยายพันธุ์ลดลง
- ฝนตกไม่ตรงฤดูกาล ทำให้กระบวนการทำไร่เพิ่มขึ้น เช่น การดายหญ้า การเร่งเก็บเกี่ยวให้ทัน
- เกิดโรคระบาดในพืชและสัตว์ เช่น ต้นข้าวเกิดโรค หนูระบาด
- จำนวนและปริมาณของพืช/สัตว์บางชนิดลดลง เช่น ข้าวเสียหาย(เมล็ดลีบ ข้าวขึ้น) พืชและสัตว์ดั้งเดิมลดลงหรือหายไปในพื้นที่ ตัวอย่างเช่น “คลุ้ม” หอยชนิดดั้งเดิมที่อยู่ในลำห้วย
- ผลผลิตข้าวลดลง ไม่เพียงพอต่อการกินในครอบครัว ต้องซื้อจากภายในชุมชนที่มีอยู่จำกัดหรือซื้อจากภายนอก
- การปรับวิถีข้าวไร่มาสู่นาข้าวซึ่งจำเป็นต้องพึ่งพาน้ำ บางปีปริมาณน้ำไม่เพียงพอต้องมีเครื่องมือช่วยทุ่นแรง
- การปลูกพืช ผัก รอบบ้านทั้งพืชดั้งเดิม และ พืชผักจากภายนอก เพื่อให้มีพืชผักกินได้ตลอดทั้งปี ช่วยลดค่าใช้จ่าย และทำให้ได้กินอาหารที่ปลอดภัยจากสารเคมีกำจัดศัตรูพืช

การปรับตัวจากผลกระทบ

- ลดความเสี่ยง โดยการเพิ่มจำนวนเมล็ดพันธุ์ข้าวปลูกจากเดิม ใช้จำนวน 7 เมล็ด เพื่อสำหรับการสูญเสีย และเพื่อให้มีปริมาณข้าวเพียงพอ
- การรวมแรงกันช่วยเหลือกระบวนการทำไร่ มีทั้งการขอและใช้แรงเพื่อนบ้าน การจ่ายค่าแรงและดูแลอาหารการกิน เพื่อช่วยเก็บเกี่ยวข้าวให้ทันกับฝนที่มีความไม่แน่นอน หากเป็นคนรุ่นใหม่ มีการใช้เทคโนโลยีช่วยในการพยากรณ์อากาศ ร่วมกับการสังเกตลม ฟ้า ก้อนเมฆ ร่วมด้วย
- ชุมชน พื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ด้วยการตั้งข้อห้าม ข้อปฏิบัติเพื่ออนุรักษ์พันธุ์ปลา และพื้นฟูทรัพยากร อาทิ การกำหนดอุปกรณ์ พื้นที่ และช่วงเวลาการจับปลา รวมถึงการช่วยกันตรวจสอบข้อปฏิบัติดังกล่าว การร่วมกันกับคนหลากหลายวัยเพื่อช่วยเพาะขยายพันธุ์ต้นไม้ใหญ่สำหรับยึดริมตลิ่ง ขณะเดียวกันต้นไม้ที่ขึ้นยังเป็นแหล่งอาหารของนก ปลา และคนในชุมชนได้ด้วย
- การสร้างเครือข่ายทำงานร่วมกับหน่วยงานภายนอกทั้งภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน ภาคธุรกิจ สถาบันการศึกษาและแหล่งทุนทั้งระดับประเทศและนานาชาติ เพื่อเสริมความรู้ ทักษะให้คนในชุมชนมีความสามารถหลากหลาย อาทิ การดำเนินงานวิจัยด้านอาหาร โภชนาการ การสื่อสารวิถีอันเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนที่มีความเคารพในธรรมชาติ (แม่น้ำและผืนดิน) การสำรวจข้อมูลสาระทางธรรมชาติเพื่อสื่อสารคนในชุมชน โดยเฉพาะเด็กและเยาวชนตระหนักถึงคุณค่าของป่าที่เป็นทั้งบ้านและแหล่งอาหารหล่อเลี้ยงคนในชุมชนมากกว่า 200 ปี และเผยแพร่ข้อมูลต่อประชาชนภายนอกได้เข้าใจและลดอคติต่อกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ร่วมกับป่า นอกจากนี้ มีการแลกเปลี่ยนข้อมูล ความรู้กับเครือข่ายต่าง ๆ เพื่อสื่อสารให้หน่วยงานภาครัฐ และประชาชนทั่วไปเข้าใจและ

ยอมรับต่อวิธีการทำไร่หมุนเวียน รวมถึงการขอมีส่วนร่วมจากภาครัฐในการกำหนดขอบเขตพื้นที่การใช้ประโยชน์ตามวิถีวัฒนธรรม

- ผลผลิตข้าวไม่เพียงพอทำให้บางครอบครัวต้องซื้อข้าวกิน มีการปรับจากการแบ่งปันโดยให้ข้าวกับเพื่อนบ้าน ญาติมิตร เป็นการซื้อขายข้าว ด้วยเพราะแต่ละครอบครัวเข้าใจผลกระทบที่ต่างมี
- เพิ่มรายได้ เช่น จำหน่ายผลผลิตในไร่ข้าวที่เหลือจากการกินในครอบครัวหรือการแปรรูปผลผลิตทั้งจากวิถีเดิม รวมถึงรูปแบบการผลิตใหม่ที่ได้รับความรู้จากเครือข่าย
- กรณีการทำนา มีการจัดหาอุปกรณ์ต่าง ๆ เข้ามาช่วยเพื่อให้มีน้ำพอใช้ในหน้าแล้ง แต่ในอีกด้านหนึ่งทำให้มีค่าใช้จ่าย ทำให้ต้องหารายได้เพิ่มมากขึ้นเมื่อเทียบกับในอดีต

ชาวกะเหรี่ยงโผล่วซึ่งอาศัยในพื้นที่ตำบลโล้ว อำเภอสงขลาบุรี จังหวัดกาญจนบุรี มาเป็นเวลากว่า 200 ปี รับรู้ถึงการเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่ต้องพัฒนาไปตามบริบท นโยบาย รวมถึงแนวทางการพัฒนาของสังคมโลกและประเทศไทย ระบบอาหารดั้งเดิมจึงไม่สามารถคงอยู่ดังเช่นในอดีต ดังคำกล่าวของผู้เฒ่าผู้แก่ในอดีตและปัจจุบัน “...เรารู้ว่า มันต้องเปลี่ยนไป...แต่ขอให้เปลี่ยนอย่างช้า...ให้เราตั้งหลักได้ก่อน...” คำกล่าวนี้ บ่งบอกถึงการรับรู้และเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงรอบด้าน ชุมชนทั้งสองหมู่บ้านได้ดำเนินการด้วยหนทางต่าง ๆ เพื่อให้วิถีการอยู่ กินที่พึ่งพาธรรมชาติดำรงอยู่ขณะที่ชาวโผล่วดำรงอยู่อย่างมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ด้วยเช่นกัน เช่น การสืบทอดการทำไร่หมุนเวียน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติตามวิถีวัฒนธรรมของชุมชนที่ได้กำหนดข้อห้าม ข้อปฏิบัติ รวมถึงการติดตามแนวปฏิบัติ และการเสริมสร้างศักยภาพของคนในชุมชนโดยเฉพาะกลุ่มเยาวชน แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับข้อเสนอระดับสากลเช่นกัน (Wittman, H., et al, 2021; FAO and Alliance of Bioversity International and CIAT, 2021)

4.4 ศักยภาพของชุมชนในการจัดทำแผนและดำเนินกิจกรรมเพื่อป้องกันหรือลดผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและแรงกดดันอื่น ๆ ที่ส่งผลต่อระบบอาหารของชุมชน

การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และแรงกดดันอื่น ๆ ทั้งการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคม รวมถึงข้อกำหนดทางนโยบายส่งผลต่อการเข้าถึงผืนดินซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อระบบอาหารและการดำรงชีพของชนเผ่าพื้นเมืองหลายพื้นที่ทั่วโลก อย่างไรก็ตาม หลายการศึกษาบ่งชี้ถึงทุนชุมชน (community capital) ช่วยในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ และแรงกดดันต่าง ๆ ของชุมชน เช่นงานวิจัยของ Spring, A. (2018) ศึกษาในชุมชนชนเผ่าพื้นเมืองทางเหนือของประเทศแคนาดา พบว่าการรักษาทุนทรัพยากรธรรมชาติ ทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมสำคัญและเป็นรากฐานของระบบอาหารชนเผ่าพื้นเมืองที่ยั่งยืน รวมถึงศักยภาพในการสอนและถ่ายทอดทักษะ ความรู้ไปยังคนรุ่นใหม่ การทำงานร่วมกันของชุมชน การทำงานร่วมกับนักวิจัยและเครือข่ายช่วยส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ ทุนชุมชนที่กล่าวมาจะส่งเสริมให้ชุมชนเกิดความยืดหยุ่นในการเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ ทั้งนี้ การสร้างศักยภาพของทุนมนุษย์ด้วยการอบรม การให้การศึกษาจากแหล่งทุนและองค์กรเครือข่ายต่าง ๆ เป็นหัวใจสำคัญของการเกิดความมั่นคงด้านอาหารในระยะยาว

ความรู้ของชุมชนชาวโผล่วเกี่ยวกับระบบอาหารที่ได้กล่าวถึงในเนื้อหาช่วงต้นสะท้อนถึงทุนทรัพยากรธรรมชาติจากระบบนิเวศหลากหลาย และมีอาหารดั้งเดิมหลากหลายที่ทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองด้านอาหารโดยดูจากการปลูกข้าวกินเองได้ตลอดทั้งปี การปลูก เก็บ หามาอาหารจากแหล่งธรรมชาติและพื้นที่รอบบ้าน อีกทั้งยังพบว่าอาหารดั้งเดิมมีศักยภาพทางโภชนาการด้วย อย่างไรก็ตาม ชุมชนพบกับความเสี่ยงและแรง

กตสันต่าง ๆ ทั้งความแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศ นโยบายภูมิอากาศที่ไม่เป็นธรรมทำให้ชุมชนพื้นเมืองเปราะบางยิ่งขึ้นและลดทอนศักยภาพในการรับมือและปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลง (นฤมล อรุโณทัย, 2558) ข้อกำหนดของภาครัฐในการทำไร่หมุนเวียนและการใช้ประโยชน์ที่ดิน รวมถึง การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตทำให้มีค่าใช้จ่ายเพิ่มมากขึ้น โดยค่าใช้จ่ายส่วนใหญ่เป็นค่าอาหารที่มาจากตลาดภายนอก เช่น เนื้อสัตว์ ไข่ ผัก ผลไม้ อาหารแปรรูป น้ำมันพืชสำหรับปรุงอาหาร เครื่องปรุงรสอาหาร ขนมและเครื่องดื่ม ซึ่งอาหารจากตลาด หากสมาชิกในชุมชนบริโภคเนื้อสัตว์ติดมัน อาหารแปรรูป น้ำมันพืชสำหรับปรุงอาหาร เครื่องปรุงรสอาหาร ขนมและเครื่องดื่มในปริมาณมากและมีความบ่อยมากเกินไปจะส่งผลต่อการเกิดโรคเรื้อรังไม่ติดต่อได้

การเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลกระทบต่อระบบอาหารชุมชนดังที่กล่าวมาซึ่งเกี่ยวข้องกับปัจจัยภายในและภายนอกชุมชน ซึ่งไม่สามารถควบคุมและคาดการณ์ได้ จำเป็นต้องอาศัยการเรียนรู้จะนำไปสู่การพัฒนาศักยภาพของชุมชนให้เกิดการคิดและปฏิบัติ นั่นคือ คนในชุมชนค้นพบและพัฒนาศักยภาพของตนเองจนสามารถพึ่งตนเองได้ ซึ่งกระบวนการนี้คนจากภายนอกชุมชนเข้าไปช่วยเกื้อกูลให้เกิดกระบวนการได้ แต่ไม่สามารถช่วยสอนได้ เพราะสิ่งชุมชนต้องการ คือ โอกาสในการเรียนรู้และการพัฒนาศักยภาพตนเอง คนภายนอกจึงช่วยสนับสนุนในการจัดกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งมีหลายวิธี ได้แก่ การสนทนา การพบปะหารือ การประชุม การทดลองให้ปฏิบัติจริง การถ่ายทอดภูมิปัญญา การฝึกอบรม การศึกษาดูงาน การเรียนรู้ผ่านสื่อต่างๆ เป็นต้น (ศุภชัย สรระทองหัก, 2565) นอกจากนี้ งานวิจัยของกุลวดี แก่นสันติสุขมงคลและคณะ (2555) กล่าวถึงการสร้างขีดความสามารถให้กับชุมชนต่อการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงสภาพอากาศว่ามีกลยุทธ์สำคัญ คือ (1) การสร้างความตระหนักในความเสี่ยงที่เกิดขึ้น (2) การปรับประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการความเสี่ยง (3) การสร้างองค์ความรู้ในเทคนิควิธีรับมือกับความเสี่ยง (4) การระดมทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อจัดการความเสี่ยง และ (5) การจัดสถาบันในการจัดการความเสี่ยง

ดังนั้น โครงการวิจัยนี้ จึงมุ่งเน้นไปที่การพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนโดยเฉพาะแกนนำเยาวชนคนรุ่นใหม่ ใน 3 ด้าน คือ 1) ความรู้ 2) ความตระหนักต่อความเสี่ยงเกิดจากการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ และ 3) การปรับประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการความเสี่ยง โดยนำวิธีการสนับสนุนในการจัดกระบวนการเรียนรู้มาใช้ในการพัฒนาศักยภาพ ได้แก่ การเสริมความรู้และทักษะผ่านกระบวนการวิจัย (เก็บข้อมูล ตรวจสอบ ข้อมูล การวิเคราะห์ การคืนข้อมูล) การสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การทดลองดำเนินงานตามแผนกิจกรรม การเข้าร่วมนำเสนอข้อมูลในการประชุมร่วมกับเครือข่ายและผู้เชี่ยวชาญ รวมถึงการเข้าร่วมประชุมในเวทีระดับประเทศ และการประเมินความเสี่ยงต่อการเปลี่ยนแปลงของภูมิอากาศ แรงกดดันต่าง ๆ และผลกระทบต่อระบบอาหาร ทั้งนี้จะได้เสนอวิธีการและผลจากการสร้างการเรียนรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพของแกนนำเยาวชน คนรุ่นใหม่ซึ่งเป็นทุนที่สำคัญในการพัฒนาชุมชนและการปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงของชุมชน เสนอข้อมูลเป็น 4 ส่วน มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ส่วนที่ 1 ด้านองค์ความรู้ของชุมชนและความรู้ของกลุ่มเยาวชน คนรุ่นใหม่

1.1 ความรู้ดั้งเดิม

ภูมิปัญญาของชาวกะเหรี่ยงโพลั่วที่เห็นเด่นชัดและสำคัญต่อชีวิตและยังคงส่งต่อมายังคนรุ่นปัจจุบัน คือ การทำไร่หมุนเวียน ซึ่งมีการหมุนเวียนพื้นที่ มีกระบวนการฟันไร่และเผาไร่ ขณะเดียวกันอาจเป็นส่วนให้สังคมส่วนใหญ่ถูกติดกับความเข้าใจในการทำลายป่า ในทางกลับกันองค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) ประกาศให้ไร่หมุนเวียนเป็นระบบวนเกษตรที่มีความยั่งยืนให้กับระบบนิเวศและระบบนี้ไม่ได้ทำลายป่าอย่างที่เคย

เข้าใจ แต่ยังช่วยลดทอนภาวะโลกร้อน (ประเสริฐ ตระการศุภกร, 2562) ความรู้ดั้งเดิมของชุมชนจึงถูกท้าทายต่อมุมมองจากสังคมที่คนในชุมชนต้องมีความมั่นใจและภาคภูมิใจต่อวิถีการทำให้ไร่ที่เป็นอัตลักษณ์ของชนเผ่าพื้นเมือง (กะเหรี่ยงโผล่ว) ดังคำกล่าวของสมาชิกในชุมชน อายุ 37 ปี “...เวลาพูดถึงไร่หมุนเวียน คนคิดไปถึงไร่เลื่อนลอย ...เราไม่ได้ทำไร่เลื่อนลอย แต่ทำไร่ตามประเพณี...เราทำไร่ต้องเผาต้นไม้บางต้น เขาก็ว่าเราเผาป่า ทำให้เกิดควัน แต่ผมไม่ได้ใช้สารเคมี ควันจึงไม่น่ามีสารเคมี...ผมเห็นข่าว ควันก็มาจากที่อื่นด้วย...ผมหวังไว้มาก ไม่อยากให้เขาคิดแบบเหมารวม...”

โครงการนี้ จึงมุ่งเน้นศึกษาศักยภาพเดิมที่ชุมชนมีและการเสริมสร้างการเรียนรู้ เพิ่มเติมความรู้ใหม่ให้กับสมาชิกในชุมชนโดยเฉพาะแกนนำเยาวชนและคนรุ่นใหม่ซึ่งจะเป็นผู้สืบทอดความรู้ดั้งเดิมของชุมชนร่วมกับการใช้ความรู้จากภายนอกมาพัฒนาความสามารถในการรับมือและจัดการผลกระทบที่เกิดขึ้นจากความเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศและการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมได้ในอนาคต

ความรู้เดิม: การศึกษานี้ พบว่า คนรุ่นใหม่ของชุมชนชาวโผล่วมีวิถีคิด ความรู้ ทักษะ การทำไร่หมุนเวียนเพื่อปลูกข้าวตามวิถีวัฒนธรรมเดิม แม้ไม่ได้ทำตามทุกขั้นตอนเหมือนในอดีตเพราะเหตุผลหลายประการ เช่น มีความคิดเห็นไม่ตรงกับข้อปฏิบัติตามประเพณี ประเด็นนี้นับว่าเป็นโอกาสของการเรียนรู้และสร้างความรู้ใหม่เนื่องจาก คนรุ่นใหม่มีความคิดที่ต้องการพิสูจน์ข้อปฏิบัติก่อน นอกจาก การทำไร่ข้าวแล้ว คนรุ่นใหม่สามารถเก็บหา อาหารจากธรรมชาติ การปลูกพืช ในสวนหรือรอบบ้าน การเก็บและขยายพันธุ์พืชการแปรรูป ถนอมอาหาร รวมไปถึงความรู้เกี่ยวกับชนิดของพืช ส่วนที่กินได้ของพืช วิธีการปรุง ถนอมอาหารและแปรรูปไว้กินในครัวเรือน อย่างไรก็ตาม พบว่า ความรู้ดังกล่าวของคนรุ่นใหม่ยังมีไม่มากเท่าคนรุ่นก่อน ดังคำกล่าวของเยาวชนอายุ 30 ปี “...ชนิดผักของบ้านเรา หนูรู้นะ แต่รู้ไม่หมด เพราะออกไปเรียนหนังสือข้างนอก...ต้องถามพ่อ แม่ ผู้เฒ่า ผู้แก่ ถึงจะได้ความรู้...”

ระบบอาหารของชุมชน ซึ่งถูกกระทบจากความแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศ คนในชุมชนรวมถึงคนรุ่นใหม่ รับรู้สถานการณ์และผลกระทบที่เกิดต่อปริมาณและคุณภาพของผลผลิต เช่น ฝนที่ตกไม่ตรงฤดูกาลทำให้ข้าวเมล็ดลีบและได้ผลผลิตลดลงจากเดิมเกือบครึ่งหนึ่ง อย่างไรก็ตาม ชุมชนมีความรู้ในการพยากรณ์ความแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศหรือการเปลี่ยนผ่านของฤดูกาลซึ่งเป็นความรู้จากอดีตและยังคงใช้ได้ในปัจจุบัน เช่น การสังเกตจากสัตว์ (หิ่งห้อย บินสูง ฝนจะตก) การสังเกตต้นไม้ (ยอดไม้ไม่แห้งกิ่งงอ จะหมดฝน) หรือ ต้นไม้ดอกออก พยากรณ์ว่าจะร้อนและแล้ง

นอกจากภัยธรรมชาติแล้ว ภัยจากสัตว์ โดยเฉพาะหนูทำให้เกิดความเสียหายให้กับข้าว ดังข้อมูล ณ เดือนธันวาคม 2566 แกนนำเยาวชน และสมาชิกในชุมชน เอย์ถึงปริมาณข้าวที่ลดลงจำนวนมาก และบางครั้งรอบครัวไม่ได้ผลผลิตเลย เนื่องจากถูกหนูกัดแทะกินข้าวจนหมด อย่างไรก็ตาม ชุมชนชาวโผล่ว มีความรู้ที่ถูกส่งต่อกันมาในการแก้ไขปัญหาหากข้าวไม่พอกินทั้งการแก้ไขปัญหาหะดับครัวเรือนและการช่วยเหลือภายในชุมชน เช่น การไปหาหน่อไม้ กลอย เผือก มานำมาผสมข้าว หรือกินปลาข้าว เพื่อให้ชีวิตทำงานได้ต่อ แต่ในชุมชนปัญหาอาจมีความหนัก เบา แตกต่างกัน ดังนั้น การช่วยเหลือจากเครือข่าย และคนในชุมชนเป็นส่วนที่ช่วยได้ ทั้งนี้ที่ผ่านมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันในชุมชนชาวโผล่ว ยังไม่เคยได้ยินว่ามีคนในชุมชนอดข้าวตายเพราะจากภัยธรรมชาติ เพราะความเดือดร้อนที่แต่ละครอบครัวเจอญาติและเพื่อนบ้านเห็นและช่วยเหลือกัน

ข้อค้นพบกล่าวมาข้างต้นระบุถึงการปรับตัวช่วงที่ผ่านมาของชุมชนทั้งปรับตัวในการผลิต การสืบต่อความรู้ของชุมชนที่บรรพบุรุษให้ยึดมั่นถึงสำคัญในการทำไร่ข้าว วิถีคิดและกระบวนการทำไร่ข้าว ที่ต้อง

วางแผนหรือต้องคิดเผื่อในอนาคต ดังคำที่ชุมชนใช้ว่า “มั่งชู้มั่งคู่ใช้: การทำข้าวข้างหน้า 1 ห่อ และข้าวข้างหลัง 1 ห่อ หรือ การทำข้าวสำหรับกินในปัจจุบันและในอนาคต” นอกจากนี้ ยังมีการปรับตัวโดยการจ้างแรงงานซึ่งมีทั้งการใช้เงิน และการช่วยเหลือตามวิถีวัฒนธรรมเดิม การใช้เครื่องทุ่นแรงทางการเกษตร และการปลูกพืชผักสวนครัวในบริเวณรอบบ้าน หรือนำผักจากป่าปลูกรอบบ้าน เพื่อมีพืชผัก ผลไม้กินในขณะที่ยังมีชีวิตในชุมชนทำงานรับจ้างหรือทำสวนทำให้เวลาในการเก็บ หาดอาหารจากป่าหรือลำห้วยลดลงกว่าในอดีต

1.2 ความรู้ใหม่จากภายนอก

ความรู้ใหม่จากภายนอกที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศที่เยาวชนรับรู้มาจากหลายช่องทางหรือแหล่งข้อมูล จะกล่าวได้ว่าความรู้ใหม่อยู่รอบๆ ตัวของกลุ่มเยาวชนที่จะเปิดรับและเรียนรู้ผ่านวิธีการต่างๆ ได้แก่

1.2.1 ความรู้การพัฒนาตามกระแสนิยมซึ่งเป็นกระแสหลักของการพัฒนาประเทศ และเป็นความรู้จากแนวคิดการพัฒนาจากองค์กรภาครัฐ มาบอกกล่าวสถานการณ์การเติบโตของประชากรที่ ต้องใช้ทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น เป็นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่ก่อให้เกิดโลกร้อน ไม่เพียงแต่ในประเทศไทย แต่รวมไปถึงประเทศต่าง ๆ ในโลกที่ได้ผลกระทบ ข้อมูล ความรู้นี้อาจส่งผลต่อการกำหนดนโยบายของภาครัฐให้มีการจำกัดการเข้าถึงหรือการใช้ประโยชน์จากฐานทรัพยากรในชุมชนโดยเฉพาะชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์หรือเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า รวมไปถึงการให้มีการปลูกต้นไม้ในพื้นที่ป่าเพิ่มมากขึ้น จากการศึกษา ชุมชนได้สะท้อนถึงความเห็นต่อแนวทางดังกล่าวที่อาจมีความเข้าใจที่แตกต่างกันระหว่างหน่วยงานภาครัฐและชุมชน กล่าวคือ ภาครัฐ มีโครงการสนับสนุนให้ชุมชนปลูกต้นไม้แต่เป็นต้นไม้ชนิดที่ถูกกำหนดไว้ในเงื่อนไข หากเป็นต้นไม้ที่ชุมชนต้องการปลูกเพื่อช่วยยึดริมตลิ่งที่มีการพังเนื่องจากน้ำท่วมใหญ่ ไม่อยู่ในเงื่อนไขของโครงการของภาครัฐ ปรากฏการณ์นี้ อาจบอกได้ว่าภาครัฐและชุมชนมีเป้าหมายร่วมกันในการปลูกป่าเพื่อรักษาทรัพยากรธรรมชาติและช่วยลดโลกร้อน หากชุมชนได้มีส่วนร่วมออกแบบการดำเนินงานและกำหนดเงื่อนไขร่วมกันน่าจะเป็นการใช้ทั้งความรู้ของชุมชนที่อยู่กับป่า ร่วมกับความรู้ภายนอกเพื่อช่วยกันรักษาป่าได้เพิ่มขึ้น

1.2.2 ความรู้ในเชิงพัฒนาที่เกิดจากความต้องการของกลุ่มเอง เป็นความรู้เกิดจากกลุ่มเยาวชนไปเข้าร่วมกิจกรรมกับองค์กรพัฒนาเอกชนหรือองค์กรภาครัฐที่จัดขึ้น โดยจัดกระบวนการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับความต้องการของกลุ่มเยาวชนหรือชุมชนเป็นหลัก เช่น มูลนิธิกระต่ายในดวงจันทร์, UNESCO, กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา เป็นความรู้ที่เกิดจากการลงมือปฏิบัติร่วมกันในการทำโครงการพัฒนาต่างๆ ที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน โดยเฉพาะด้านสิ่งแวดล้อม นิเวศวิทยาพรรณไม้ และการส่งเสริมอาชีพ

1.2.3 ความรู้จากโครงการวิจัย ซึ่งดำเนินงานโดยสถาบันโภชนาการ มหาวิทยาลัยมหิดล โดยนักวิจัยจากสถาบันโภชนาการทำหน้าที่เป็นผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ (facilitator) เป็นหลัก กลุ่มเยาวชนทั้งสองหมู่บ้านให้ความสนใจเข้าร่วมโครงการในบทบาทของ “นักวิจัยชุมชน” โดยได้รับความรู้ในเรื่องการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศจากการจัดกระบวนการเรียนรู้ดังต่อไปนี้

ก. รับความรู้จากการปฏิบัติจริง ผ่านการเป็นผู้เก็บข้อมูลแบบสอบถามเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน ซึ่งมีข้อคำถามที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศทั้งผลกระทบและการปรับตัวของครัวเรือน นอกจากนี้กลุ่มเยาวชนยังมีบทบาทเป็นล่ามแปลภาษา ทำให้รับรู้ข้อมูลทั้งจากตัวนักวิจัยเองและจากชุมชนที่เป็นผู้ให้ข้อมูลอีกด้วย กลุ่มเยาวชนที่ร่วมเป็นนักวิจัยชุมชนได้รับการฝึกอบรมการเป็นผู้เก็บข้อมูลด้วยตนเอง ซึ่งเป็นกระบวนการหนึ่งของ

การพัฒนาศักยภาพให้กับกลุ่มเยาวชนได้มีทักษะในการสืบค้นหาข้อมูลความรู้ ซึ่งสามารถนำไปใช้ในโอกาสของการพัฒนาชุมชนด้วยตนเองตามความต้องการที่แท้จริงและตามแนวทางของการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

ข. ได้รับความรู้ผ่านการสนทนากลุ่มทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ นักวิจัยได้จัดสนทนากลุ่มกับกลุ่มเยาวชนเป็นระยะๆ ตลอดการดำเนินโครงการวิจัย ตั้งแต่สนทนากลุ่มเพื่อวางแผนการดำเนินโครงการ การเก็บข้อมูลเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ การติดตามผล การนำเสนอผลการดำเนินโครงการ นอกจากนี้นักวิจัยยังได้ทำการสัมภาษณ์กลุ่มเยาวชนโดยตรง จึงทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ทั้งในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมของระบบอาหาร การสังเกตการเปลี่ยนแปลงธรรมชาติโดยใช้ภูมิปัญญาเดิม และการรับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ ความคิดเห็นต่อการการดูแลสุขภาพทรัพยากรธรรมชาติ และปัญหาหรือผลกระทบที่เกิดขึ้นจากฝนที่ไม่ตกตามฤดูกาล ความร้อนที่เพิ่มขึ้น และจากสภาวะน้ำท่วมใหญ่ จากการสนทนากลุ่มหรือการพูดคุยกับกลุ่มเยาวชนทำให้ทราบว่ากลุ่มเยาวชนสามารถบอกกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศในชุมชน บอกเล่าเหตุการณ์ที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ เช่น น้ำท่วมใหญ่ว่าเกิดจากโลกร้อนซึ่งเชื่อมโยงว่ามีสาเหตุมาจากต้นไม้ใหญ่ลดลง เป็นต้น

ค. ได้รับความรู้ผ่านการเข้าร่วมประชุมในวาระต่างๆ ของโครงการ นักวิจัยได้เปิดโอกาสให้กลุ่มเยาวชนที่ร่วมดำเนินโครงการเข้าร่วมประชุมที่เกี่ยวข้องกับโครงการ ได้แก่

- 1) การประชุมรายงานความก้าวหน้าโครงการที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- 2) การประชุมนำเสนอผลการดำเนินโครงการที่ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร

จากการประชุมรายงานความก้าวหน้าโครงการฯ มีนักวิชาการอาวุโสมอบความรู้และแนวคิดสำคัญเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศที่เกี่ยวข้องกับระบบอาหารและฐานทรัพยากรธรรมชาติให้กับผู้เข้าร่วมประชุม รวมถึงกลุ่มเยาวชนจากทั้งสองหมู่บ้าน อีกทั้งในเวทีนี้ยังมีการแลกเปลี่ยนความรู้จากโครงการย่อยในพื้นที่ต่างๆ ที่แตกต่างกันไปจากพื้นที่ชุมชนที่กลุ่มเยาวชนอาศัยอยู่ ยิ่งทำให้กลุ่มเยาวชนได้รับรู้ข้อมูลในมุมมองที่แตกต่างกันออกไป

ส่วนการประชุมนำเสนอผลของโครงการ ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร กลุ่มเยาวชนได้มีส่วนร่วมในออกแบบการจัดนิทรรศการนำเสนอวิธีการทำมาากินของชาวกระเหรี่ยงที่อิงกับธรรมชาติ โดยกลุ่มเยาวชนมีบทบาทเป็นผู้นำเสนอและอธิบายระบบอาหารและฐานทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นแหล่งอาหารของชาวกระเหรี่ยงทั้งจากไร่หมุนเวียน นา ป่า และแหล่งน้ำ (รูปที่ 11) ซึ่งมีคำถามเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศว่า หากความร้อนมากขึ้น น้ำน้อยลง ฝนตกน้อยลง จะกระทบกับแหล่งอาหารของชุมชนอย่างไร ซึ่งเป็นคำถามที่กระตุ้นให้กลุ่มเยาวชนต้องค้นหาคำตอบร่วมกันต่อไป

รูปที่ 11 แกนนำเยาวชนและคนรุ่นใหม่กับการเสนอวิถีชีวิตชาวโผล่ว ภูมิปัญญาในการเก็บรักษาพันธุ์กรรมพืช และการทำอาหารที่เป็นอัตลักษณ์ ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร วันที่ 11-12 พฤศจิกายน 2565

ส่วนที่ 2 ด้านความตระหนักต่อความเสี่ยงจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ

วิถีวัฒนธรรมของชาวกะเหรี่ยงโผล่วส่วนใหญ่เป็นวิถีที่เน้นการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และความเรียบง่ายพอดี อีกทั้งความผูกพันทางจิตวิญญาณและการดำรงชีวิตกับทรัพยากรธรรมชาติรอบตัวเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับที่ดินทำกิน หากความแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศส่งผลกระทบต่อระบบอาหารและการดำรงชีวิต ประเด็น **พื้นที่ทำกินลดลง** กับ ประเด็น **อาหารดั้งเดิม** ลดลง เป็นประเด็นหนึ่งที่ชุมชนและแกนนำเยาวชนให้ความสำคัญว่าส่งผลต่อวิถีชีวิตของชุมชน

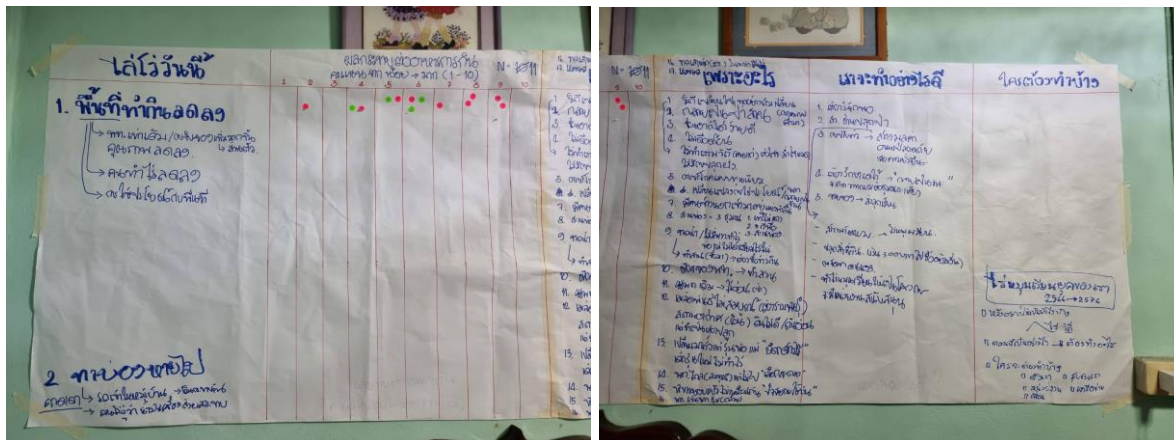
จากการจัดเวทีแลกเปลี่ยน ความคิดเห็นร่วมกันระหว่างทีมวิจัยและแกนนำเยาวชน เมื่อเดือนธันวาคม 2566 เพื่อพูดคุยเกี่ยวกับความเสี่ยงจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่ส่งผลกระทบต่อประเด็น **พื้นที่ทำกินลดลง** กับ ประเด็น **อาหารดั้งเดิม** ลดลง มากน้อยแค่ไหน (คะแนน 1-10 ยิ่งน้อยไปถึงเสี่ยงมาก) จากผู้ร่วมให้ความคิดเห็นและลงคะแนน จำนวน 11 คน (บ้านสะเนฟอง 8 คน, บ้านเกาะสะเต็ง 3 คน) ให้ความเห็นว่า

- เสี่ยงระดับ 2 = 1 ราย (บ้านเกาะสะเต็ง 1 คะแนนความเสี่ยงต่อระบบอาหาร)
- เสี่ยงระดับ 4 = 2 ราย (บ้านสะเนฟอง 1, บ้านเกาะสะเต็ง 1)
- เสี่ยงระดับ 5 = 2 ราย (บ้านสะเนฟอง 1, บ้านเกาะสะเต็ง 1)
- เสี่ยงระดับ 6 = 3 ราย (บ้านสะเนฟอง 1, บ้านเกาะสะเต็ง 1/1 คะแนนความเสี่ยงต่อระบบอาหาร)
- เสี่ยงระดับ 7 = 1 ราย (บ้านสะเนฟอง 1)
- เสี่ยงระดับ 8 = 2 ราย (บ้านสะเนฟอง 2)
- เสี่ยงระดับ 9 = 2 ราย (บ้านสะเนฟอง 2)

มี 1 ราย ที่ให้ความเห็นว่า พื้นที่ทำกินลดลง แต่อาหารไม่ได้ลดลง ให้คะแนนความเสี่ยงที่ระดับ 2

มี 1 ราย ที่ให้ความเห็นว่า พื้นที่ทำกินลดลง ทำให้อาหารลดลง ให้คะแนนความเสี่ยงระดับ 6

ระดับความเสี่ยงที่กระจาย สะท้อนให้เห็นถึงระดับความเสี่ยงในความคิดเห็นของกลุ่มเยาวชนแต่ละคนนั้น ไม่เท่ากัน อาจเป็นเพราะบางครอบครัวไม่ได้ทำอะไรหมั่นเวียน แต่จากคำบอกเล่าถึงสถานการณ์ ณ ปัจจุบัน หลังเก็บเกี่ยวข้าวทำให้ทราบว่าหลายครอบครัวที่ทำได้ผลผลิตจากไร่นาในจำนวนที่น้อยกว่าปีก่อนๆ บางครอบครัวผลผลิตเสียหายมาก หนูเข้ามาคัดกินข้าวจนหมด ยิ่งส่งผลต่อมุมมองความคิดเห็นของแกนนำเยาวชน ทั้งในเรื่องของวิถีที่เปลี่ยนไปของคนรุ่นหลัง, การเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ, นโยบายของภาครัฐ, ระบบเศรษฐกิจที่รุกคืบเข้ามาในชุมชน ทั้งหมดส่งผลต่อความตระหนักของกลุ่มเยาวชนสะท้อนออกมาเป็นคะแนนความเสี่ยงดังภาพ (รูปที่ 12)

รูปที่ 12 การระบุผลการประเมินความเสี่ยงจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ เศรษฐกิจและสังคมของแกนนำเยาวชน ในเวทีพูดคุย เดือนธันวาคม 2566

นอกจากความเสี่ยงที่เกิดจากพื้นที่ทำกินลดลง ที่เกิดจากหลากหลายประเด็นจนส่งผลกระทบต่อระบบอาหารดั้งเดิมของชุมชนแล้ว ผลกระทบจากสถานการณ์น้ำท่วมใหญ่ฉับพลัน ในปี พ.ศ.2561 ที่ผ่านมามีชุมชนได้รับผลกระทบต่อแหล่งอาหารที่ลดลง เช่น สัตว์น้ำในห้วยลดลง บางชนิดลดลงจนหาแทบไม่ได้ อีกทั้งหน้าดินพังทลายทำให้ไม่ใหญ่ล้มลง ดังนั้น กลุ่มเยาวชนบ้านเกาะสะเดิงจึงได้ร่วมกันคิดและวางแผนปฏิบัติการดูแลทรัพยากร/แหล่งอาหารของชุมชน เพื่อรับมือกับผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ จึงจัดทำโครงการ/กิจกรรมปลูกต้นไม้ริมห้วยโรคี ด้วยความเชื่อที่ว่ารากต้นไม้จะช่วยยึดริมตลิ่งไม่ให้พังทลายหากเกิดน้ำท่วม อีกทั้งผลของต้นไม้ยังนำมาทำเป็นอาหารหรือทำเป็นผลิตภัณฑ์ขายเป็นรายได้ให้กลุ่มเยาวชนเพื่อใช้ในระดับครอบครัวและใช้ในกิจกรรมของชุมชนต่อไป ต้นไม้ที่เยาวชนบ้านเกาะสะเดิงนำมาปลูกคือ ต้นมะตาด ซึ่งกลุ่มเยาวชนได้ตระหนักถึงความเสี่ยงที่ชุมชนอาจได้รับผลกระทบจากน้ำท่วมที่อาจจะเกิดขึ้นอีกในอนาคต สำหรับการวางแผนดำเนินการแกนนำเยาวชนได้ร่วมกันคิดงบประมาณเพื่อใช้บริหารจัดการต่าง ๆ ตั้งแต่การเพาะต้นกล้าไปจนถึงการลงมือปลูก กลุ่มเยาวชนได้เรียนรู้ถึงการลงมือปฏิบัติที่จะได้เห็นผลในระยะยาว ที่จะต้องช่วยกันดูแลรักษาต้นไม้ที่ปลูกยังคงอยู่และเติบโตจนเห็นผล ขณะเดียวกันได้เรียนรู้การเชิญชวนให้คนในชุมชนเข้ามาร่วมกิจกรรม และรับฟังความเห็นที่แตกต่างจากผู้ใหญ่ จึงถือได้ว่าการทดลองทำโครงการ/กิจกรรมนี้ช่วยสร้างการเรียนรู้ทั้งการบริหาร

จัดการ และการสร้างโอกาสในการรวมกลุ่มทำกิจกรรมของแกนนำให้ผู้นำและสมาชิกในชุมชนได้เห็นและยอมรับ ความรู้ ความสามารถของแกนนำเยาวชนในอนาคต (รูปที่ 13)

รูปที่ 13 การช่วยกันออกแบบและดำเนินการเพาะขยายพันธุ์เพื่อปลูกต้นไม้ริมห้วยโรคีของแกนนำเยาวชนบ้าน เกาะสะเด็ง

ส่วนที่ 3 ด้านการปรับประยุกต์ภูมิปัญญา และการเปิดรับความรู้สมัยใหม่

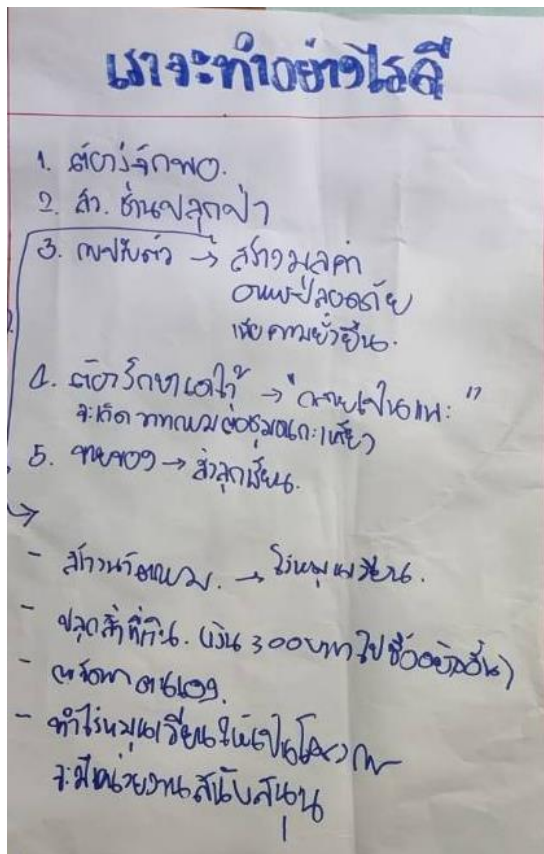
ชุมชนชาวโผล่ว มีแนวคิดสำคัญที่ถูกปลูกฝังเรื่อง “การพึ่งตนเอง” มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเห็นได้จาก คำกล่าว “...คนกะเหรี่ยงถ้าปลูกข้าวไม่เป็น หรือไม่ได้ปลูกข้าวก็ไม่ใช้คนกะเหรี่ยง” “...ข้าวคือชีวิต...” ขณะเดียวกันการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับชุมชน ทำให้ชุมชนจำเป็นต้องปรับตัวโดยใช้ทั้งความรู้เดิม และความรู้ใหม่ เนื่องจากความรู้เดิมถูกพิสูจน์แล้วว่าเหมาะสมกับ “วิถีของชาวโผล่วที่อยู่ร่วมกับป่าและสิ่งมีชีวิตที่อยู่ในป่า” ตัวอย่างเช่น คนรุ่นใหม่ของบ้านสะเนฟอง ที่เคยทำงานนอกชุมชนและหันกลับมายึดวิถีการทำไร่ หมุนเวียนตามวิถีดั้งเดิมเพราะเป็นวิถีที่กระทบกับทรัพยากรธรรมชาติน้อย เช่น การเลือกไม้ใช้เครื่องตัดหญ้า แทน การตัดหญ้าที่ต้องใช้เวลานาน เนื่องจาก การใช้เครื่องตัดหญ้าอาจไปกระทบกับพืชอื่นที่ปลูกร่วมในไร่ นอกจากนี้ การตัดหญ้ามีความปลอดภัย เพราะเป็นการดูแลต้นข้าวโดยแยกต้นหญ้าออกจากพืชอาหารอื่น

จากเวทีพูดคุยระหว่างทีมวิจัยและทีมวิจัยชุมชนเมื่อเดือนธันวาคม 2566 พบว่า แกนนำเยาวชนมีความคิด ในการนำความรู้จากภายนอกทั้งจากภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน เอกชน และโครงการวิจัยเข้ามาผสมผสานกับ ภูมิปัญญาดั้งเดิม มาใช้ในการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะช่วยฟื้นฟูระบบอาหารชุมชนทั้งเพื่อให้ สามารถพึ่งตนเองด้านอาหาร และสื่อสารอัตลักษณ์ของชุมชนชาวกะเหรี่ยงโผล่ว ขณะเดียวกันก็มีรายได้จากการใช้ วัตถุดิบจากฐานทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนอย่างยั่งยืนกล่าวคือมีวัตถุดิบให้ใช้อย่างต่อเนื่องไปถึงรุ่นต่อไปได้ ในที่นี้ได้สรุปความคิดของกลุ่มเยาวชนและคนรุ่นใหม่ที่จะนำไปสู่แนวทางการดำเนินงานเพื่อรับมือและจัดการกับ ผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศและการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจ สังคมในอนาคต ได้แก่

- การรวมกลุ่มและสร้างแบรนด์ “เหมยละ” หมายถึงป่า เป็นการรวมตัวของกลุ่มเยาวชนและ แม่บ้าน เพื่อสร้างรายได้จากการแปรรูปผลผลิตจากไร่หมุนเวียนและแหล่งอาหารธรรมชาติใน

ชุมชน อาทิ พริกแห้ง งามั้มนั่ว น้ำพริกปลารมควัน ซึ่งเป็นการสร้างมูลค่าอาหารดั้งเดิมที่มีคุณค่าโภชนาการและมีความปลอดภัยด้วยเช่นกัน

- การมีแนวคิดรับมือและจัดการกับความเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศและการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคมที่กระทบต่อการทำไร่หมุนเวียนและการสร้างแหล่งอาหารของชุมชน คือ
  - การรื้อฟื้นกฎ กติกา ข้อตกลงร่วมของคนในชุมชนในการอยู่ร่วมกันและข้อปฏิบัติในการทำไร่หมุนเวียน โดยใช้แนวคิดของการจัดทำธรรมนูญชุมชน ซึ่งเป็นความรู้จากภายนอกเข้ามาใช้ โดยมีความเชื่อว่าธรรมนูญชุมชนนี้จะช่วยให้คนในชุมชนตระหนักและระมัดระวังการดำเนินชีวิตที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติให้น้อยที่สุดซึ่งจะช่วยลดความรุนแรงจากผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศได้
  - การฟื้นฟูสวนผสมผสานในแบบวิถีเดิม “กลูซุ” ที่เป็นการผสมระหว่างต้นไม้ขนาดใหญ่ ต่างกันทั้งขนาดใหญ่ กลาง เล็ก เพราะต้นไม้ขนาดใหญ่สามารถช่วยซึบความชุ่มชื้นให้กับอากาศและดิน นอกจากนี้ ต้นไม้ที่ปลูกสามารถใช้ประโยชน์ได้ทั้งเป็นแหล่งอาหารและประโยชน์ใช้สอย โดยที่ชุมชนเปิดรับพันธุ์พืชยืนต้นที่กินได้จากภายนอกด้วย เช่น ขี้เหล็ก สะเดา เนื่องจากเป็นทั้งอาหาร และยา ซึ่งสามารถเก็บกินได้ระยะยาว
  - การจัดกิจกรรมให้เด็กกลุ่มหลังสัมผัสวิถีชีวิตชุมชน และซึบซับการทำไร่หมุนเวียน
  - การปฏิบัติตนเองให้เป็นแบบอย่างให้กับเด็กและคนในชุมชน รวมถึงคนภายนอกด้วยการลดรายจ่ายและหารายได้เสริม เช่น การทำไร่หมุนเวียน การแปรรูปอาหาร
  - การศึกษาวิจัยอย่างต่อเนื่องร่วมกันระหว่างชุมชนและนักวิจัยเพื่อชุมชนนำข้อมูลไปใช้ประโยชน์และใช้สำหรับสื่อสารให้สังคม เช่น การวิเคราะห์คุณค่าโภชนาการของอาหารดั้งเดิม ซึ่งช่วยพิสูจน์ถึงคุณค่าของอาหารดั้งเดิมของชาวโผล่วที่มีประโยชน์ด้านสุขภาพและการมีอยู่ของอาหารเหล่านี้ อาจช่วยบอกได้ว่าชาวโผล่วอยู่ร่วมกับป่าและใช้ประโยชน์จากฐานทรัพยากรธรรมชาติพร้อมไปกับการดูแล รักษาให้มีได้อย่างต่อเนื่องด้วย

รูปที่ 14 ความเห็นของแกนนำเยาวชนต่อแนวทางการดำเนินงานเพื่อรับมือและจัดการกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคม

บทสรุป

การศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่าชุมชนชนเผ่าพื้นเมือง กรณีศึกษากะเหรี่ยงโพล่ว ตำบลไล่โว่ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี มีแนวความคิดการพึ่งตนเองซึ่งเป็นอัตลักษณ์เฉพาะที่ชุมชนสืบทอดวิถีคิดการดำรงชีวิตและการให้ความสำคัญต่อการทำไร่หมุนเวียนซึ่งเป็นภูมิปัญญาของกะเหรี่ยงโพล่วที่ปรับตัวและทำกิจกรรมให้สอดคล้องกับฤดูกาล สภาพภูมิอากาศตลอดทั้งปี โดยมีขั้นตอนปฏิบัติตามประเพณีที่เคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเกื้อกูลต่อสัตว์อื่น ๆ ไร่หมุนเวียนจึงเป็นพื้นที่สำคัญในการปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองมีหลากหลายสายพันธุ์ร่วมกับการปลูกพืช ผักมากกว่า 10 ชนิด ซึ่งปฏิบัติสืบทอดกันมากกว่า 200 ปี นอกจากนี้ วิธีการเก็บ หาดอาหารจากแหล่งธรรมชาติ การแปรรูป ถนอมอาหารโดยใช้เทคโนโลยีหรือเครื่องช่วยน้อย นับได้ว่าเป็นระบบอาหารที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมถือเป็นระบบอาหารที่ยั่งยืนทำให้เกิดความมั่นคงด้านอาหารและชีวิตที่ดีต่อคนรุ่นปัจจุบันและอนาคต

เนื่องด้วยการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ในช่วง 5 ปีย้อนหลัง หรือประมาณ พ.ศ.2561 เป็นต้นมา ชุมชนรับรู้ต่อความแปรปรวนของภูมิอากาศโดยเฉพาะฝนที่ตกไม่ตรงตามฤดู น้ำท่วมหนัก และอากาศร้อน ซึ่งชุมชนมีความรู้ดั้งเดิมในการสังเกตการเปลี่ยนแปลงของพืชหรือสัตว์ที่ช่วยบอกการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ อย่างไรก็ตาม สมาชิกในชุมชนโดยเฉพาะเยาวชน คนรุ่นใหม่ใช้เทคโนโลยีในโทรศัพท์หรือการรับข้อมูลข่าวสารเพื่อพยากรณ์การเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศร่วมด้วย นอกจากนี้ ชุมชนรับรู้ถึงแรงกดดันอื่น ๆ ที่ส่งผลต่อวิถีการทำไร่หมุนเวียน การเก็บ หาดอาหารจากแหล่งธรรมชาติ อาทิ ข้อกำหนดของภาครัฐที่จำกัดขอบเขตการทำไร่หมุนเวียน

วิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตทำให้ค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นโดยเฉพาะค่าใช้จ่ายอาหารจากตลาดภายนอก ทำให้การกินอาหารแบบดั้งเดิมลดลงจากอดีต

ชุมชนชาวกะเหรี่ยงโผล่วไม่ได้จําแนกกับปัญหาที่เข้ามากระทบทั้งการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ วิถีชีวิตที่ปรับจากการทำมาหากินในอดีต ปัจจุบันมีวิถีการทำมาหากินเพิ่มขึ้น ทำให้วิถีชีวิตดำรงชีพด้วยการทำไร่หมุนเวียนไม่เพียงพอกับเงินที่ต้องใช้จ่ายจึงเปลี่ยนไปทำงานรับจ้างมากขึ้น ขณะเดียวกัน คนในชุมชนส่วนหนึ่งได้สืบทอดความรู้จากบรรพบุรุษด้วยเพราะตระหนักถึงความสำคัญของการทำไร่หมุนเวียนด้วยเชื่อว่าจะเป็นวิถีทำให้ดำรงชีวิตอยู่ได้แม้เกิดความไม่แน่นอนของเศรษฐกิจ สังคมของประเทศหรือแม้แต่ภัยพิบัติ นอกจากนี้ ชุมชนโดยเฉพาะแกนนำเยาวชน คนรุ่นใหม่เป็นกลุ่มสำคัญในการทำงานร่วมกับผู้นำ และสมาชิกในชุมชน รวมถึงเครือข่ายทั้งภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน เอกชน เพื่อฟื้นฟูวิถีวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ การสร้างและถ่ายทอดความรู้สํารัษรรมชาติให้กับเด็กวัยเรียน การสร้างรายได้จากฐานทรัพยากรธรรมชาติที่ชุมชนใช้และรักษาเพื่อให้มีใช้ได้อย่างยั่งยืน รวมถึงการสื่อสารอัตลักษณ์ของวิถีชีวิตและความเป็นชาวโผล่วแก่คนในชุมชนและสังคมภายนอก อาจกล่าวได้ว่า แนวคิด ข้อมูล ความรู้และการดำเนินงานร่วมกันของแกนนำเยาวชนและคนรุ่นใหม่เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันที่จะช่วยให้เกิดการจัดการหรือปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศและแรงกดดันอื่น ๆ ได้ในอนาคต

แม้งานวิจัยครั้งนี้ยังไม่จัดทำแผนและลงมือปฏิบัติจนสามารถป้องกันหรือลดผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและแรงกดดันอื่น ๆ ตามที่ระบุไว้ในวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 แต่น่าจะมีโอกาสและศักยภาพในการดำเนินงานต่อไป เนื่องจากผลการศึกษาค้นคว้า บ่งบอกถึงความรู้ ความสามารถของแกนนำเยาวชน และคนรุ่นใหม่ผ่านการร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวแล้วในองค์ความรู้ของชุมชนและความรู้ของกลุ่มเยาวชน คนรุ่นใหม่ ซึ่งหลายคนได้สะท้อนถึงการได้รับข้อมูล ความรู้และมุมมองที่แตกต่างจากเดิม รวมถึงมีความคาดหวังในการทำงานร่วมกันกับสมาชิกในชุมชน และเครือข่ายโดยได้รับการสนับสนุนจากผู้นำเครือข่ายต่าง ๆ จึงอาจกล่าวได้ว่าความคิด ความรู้ ความสามารถของแกนนำเยาวชนชาวกะเหรี่ยงโผล่วนับเป็นทุนที่สำคัญของชุมชนที่จะช่วยให้มีการดำเนินงานต่อไปในอนาคตเพื่อลดผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศหรือการดำรงชีพตามวิถีวัฒนธรรมร่วมกับการรับความรู้ใหม่เพื่อดำรงชีวิตในโลกปัจจุบันโดยยังคงอัตลักษณ์ของชาวโผล่วได้ดังตัวอย่างคำกล่าวของแกนนำเยาวชน คนรุ่นใหม่

“...การทำวิจัย ทำให้เรารู้จักตัวเอง และชุมชนของเรามากขึ้น...รู้ว่ามีปัญหาหลายอย่าง แต่ก็มีความหวังว่าเราจะทำงานต่อเนื่อง เพื่อให้คนในชุมชนรู้จักคุณค่าพืชที่มีต่อร่างกายและป่า..เมื่อเขารู้จักคุณค่าแล้ว ผมคิดว่าเขาจะรู้จักใช้และหวงแหน...การวิจัยยังช่วยให้เรารู้เหตุที่ทำให้พืช(ดั้งเดิม) อยู่หรือหายไป...เราจะได้ช่วยกันฟื้นฟูวิถีและพิสูจน์ว่าเรา(ชาวโผล่ว)อยู่แบบมีอารยธรรม มีภูมิปัญญา...”

แกนนำเยาวชนบ้านเกาะสะเต็ง (ชาย)

“...ดี เราได้แลกเปลี่ยนความเห็นระหว่างสองหมู่บ้าน...เห็นถึงความแตกต่าง...ตอนนี้คิดว่า เราต้องเริ่มจากตัวเองก่อน คงวิถีเดิมให้ได้ เป็นแบบอย่างให้ได้...”

แกนนำเยาวชนบ้านเกาะสะเต็ง (หญิง)

“...การเห็นข้อมูลและคุยด้วยกันทำให้เราคิดว่าเราจะทำอะไรเพื่อส่วนรวมได้บ้าง อยากทำกิจกรรมต่อ แปรรูปอาหาร ขายผลผลิตให้มีรายได้...หวังให้ผู้นำและคนภายนอกได้ยอมรับความคิดเห็นเราบ้าง...”

แกนนำเยาวชนชนบ้านสะเนฟ่อง (หญิง)

“...การเก็บข้อมูลแล้วมานั่งคุยกัน ทำให้เราเข้าใจวิถีชุมชนมากขึ้น และก็เห็นปัญหาคือ...หวังให้หน่วยงานเข้ามาช่วยชุมชนแบบเข้าถึงจริง ๆ...ส่วนตัวอยากทำ และจะอยู่กับการทำไร่ไปจนตาย...”

แกนนำเยาวชนชนบ้านสะเนฟ่อง (หญิง)

ความเห็นและข้อเสนอแนะ

1. ความรู้ของชุมชนในการเก็บ หา ปลูกอาหารดั้งเดิมตามระบบนิเวศน์ เป็นทุนเดิมของชุมชน ผนวกกับความรู้ใหม่ที่ชุมชนโดยเฉพาะกลุ่มเยาวชนแสวงหาและสร้างเครือข่ายจากภายนอกเพื่อสื่อสารถึงอัตลักษณ์ของชาวโผล่ด้วยการนำเสนอวิถีชีวิต ภูมิปัญญาด้านอาหาร พร้อมกับการสร้างรายได้ให้กับครอบครัวและการสมทบเข้ากิจกรรมของกลุ่มน่าจะเป็นทางออกหนึ่งของการรับมือและจัดการกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศและแรงกดดันอื่น ๆ ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของรศ.ดร.โสฬส ศิริไสย์ ที่ปรึกษาโครงการที่เห็นว่าชุมชนควรมีคนลักษณะสองวัฒนธรรมกล่าวคือ เป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญองค์ความรู้ที่เป็นอัตลักษณ์เดิมขณะเดียวกันต้องแสวงหาและปรับใช้ความรู้ใหม่ด้วยเช่นกัน (วันที่ 8 กันยายน 2566)

2. ความรู้ดั้งเดิมในการทำไร่หมุนเวียนมีความท้าทายต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมที่ชุมชนมีการรวมกลุ่มน้อยกว่าในอดีตเนื่องจากแต่ละคนครอบครัวจำเป็นต้องจัดการปัญหาในครอบครัวตนเองที่มีแรงกดดันมากขึ้น ความรู้ดั้งเดิมในการทำไร่หมุนเวียนซึ่งเป็นความรู้สำคัญในการผลิตอาหารหลัก คือ ข้าว พืช ผัก ของชุมชนชาวโผล่อาจไม่ถูกส่งต่อหรือส่งต่อเฉพาะในครอบครัว ดังนั้น การรวบรวมความรู้และบอกกล่าวให้คนภายในและภายนอกชุมชนเข้าใจวิถีคิดและความรู้ที่แทรกอยู่ในข้อปฏิบัติต่าง ๆ อาจมีส่วนช่วยให้ชุมชนชาวโผล่ที่ทำไร่หมุนเวียนลดลงกลับมาตระหนักถึงความสำคัญของการทำไร่หมุนเวียนและได้ทดลองปฏิบัติจนสามารถสร้างความรู้การทำไร่หมุนเวียนที่เหมาะสมกับบริบทปัจจุบัน

3. การดำเนินงานปีแรกนี้ ทำให้เห็นความรู้ ความสามารถของชุมชน และพบว่า การคืนข้อมูลพร้อมกับการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และการได้ร่วมประชุมกับเครือข่ายต่าง ๆ ช่วยให้แกนนำมีความเข้าใจและตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ การปรับตัวและการขับเคลื่อนการทำงานในระดับประเทศและระดับโลก ความตระหนักนี้ ผนวกกับความเข้าใจของทีมวิจัยต่อความคิด ความรู้สึก ความตั้งใจของแกนนำเยาวชนเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาแผนและกิจกรรมที่จะได้พัฒนาจากข้อมูล ความรู้และการมองเห็นภาพอนาคตร่วมกันของแกนนำเยาวชน คือ การสืบทอดการทำไร่หมุนเวียนและวิถีเดิมของชาวโผล่ในแบบที่เปิดรับความรู้จากภายนอกร่วมด้วย

4. ผู้ทรงคุณวุฒิได้ให้ความเห็นและข้อเสนอต่อชุมชนและการดำเนินงานวิจัยและพัฒนาในอนาคต คือ

4.1 ชุมชนควรรักษาวิธีการทำไร่หมุนเวียนและระบบสวนรอบบ้าน (กลุ่) ซึ่งนับได้ว่าเป็นวนเกษตรให้ ความยั่งยืน (รศ.ดร.สมศักดิ์ สุขวงศ์, 2565)¹

4.2 ควรมีการทำแผนการจัดการพื้นที่อนุรักษ์ที่มีคนอาศัยอยู่ โดยความร่วมมือของคนในท้องถิ่นและ เครือข่าย (รศ.ดร.นฤมล อรุโณทัย, 2565)¹

4.3 การปรับตัวของชุมชนที่สำคัญ เช่น การปรับตัวบนฐานทรัพยากรธรรมชาติเป็นแหล่งอาหารและสร้าง รายได้ทางเศรษฐกิจ (รศ.ดร.สมศักดิ์ สุขวงศ์, 2565)¹ การรักษาป่าต้นน้ำ การขยับหมุนเวียนแปลงเพาะปลูก (ดร.ชยา วรรณะภูติ, 2565)¹

4.4 การนำงานผลวิจัยนี้ไปขับเคลื่อนเพื่อให้ปฏิบัติการรับมือการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศโดยชุมชน เป็นศูนย์กลางในการขับเคลื่อน เพื่อเปลี่ยนวิธีคิดจาก “การจัดการป่าไม้บนฐานรัฐอำนาจนิยม” เป็น “ธรรมาภิบาลป่าไม้บนฐานสิทธิชุมชน” ได้อย่างกว้างขวางขึ้นต่อไป รวมทั้งการเผยแพร่ จัดเวทีแลกเปลี่ยน บทเรียนประสบการณ์จากการวิจัย (รศ.ดร.ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2566)²

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือกและเครือข่าย. (2565). โภชนศาสตร์ในภูมิปัญญาไทย. กรุงเทพฯ.

บริษัทสามเจริญพาณิชย์ (กรุงเทพ) จำกัด.

กฤษฎา บุญชัย พรพนา กัญเจริญและคณะ. (2557). รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการศึกษาไร่หมุนเวียนของ เกษะเรียงเพื่อเสนอเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม.

กฤษฎา บุญชัย, ประสาท มีแต้ม, สมศักดิ์ สุขวงศ์, ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ, ระวี ถาวร, เรวดี ประเสริฐเจริญสุขและ คณะ. (2565). พลเมืองตื่นรู้ ภูมิปัญญา. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ.

กุลวดี แก่นสันติสุขมงคล. (2565). ภูมิคุ้มกันระบบนิเวศ-สังคม. นครปฐม. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหิดล.

นฤมล อรุโณทัย. (2558). ความเสี่ยงและการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาวะภูมิอากาศของชุมชนพื้นเมืองใน บริบทป่าและทะเลในประเทศไทย. วารสารวิจัยสังคม ปีที่ 38 ฉบับที่ 1 (ม.ค.-มิ.ย.2558) หน้า 1-33.

วิชาติ บุรณะประเสริฐสุข (เขียน) เทพี จรัสจรัสเกียรติ (บรรณาธิการภาษาไทย). (2555). เรื่องเล่าจากชายแดน ไทย-พม่า: ปรากฏไฟทางปัญญาเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการ วิจัย.

สุจิตต์ลักษณ์ ดีผดุง และสรินยา คำเมือง. ลักษณะ ดาวรัตนหงษ์ (บรรณาธิการ). (2540). สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์ เกษะเรียงโป. โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมมิก จำกัด. กรุงเทพฯ.

¹ ข้อเสนอแนะและข้อคิดเห็นผู้ทรงคุณวุฒิต่อการประชุมนำเสนอรายงานความก้าวหน้าโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการชุมชนกับการเปลี่ยนแปลง สภาพภูมิอากาศ วันที่ 6 มิถุนายน 2566 เวลา 09.30-15.00 น. ห้องประชุมชั้น 4 สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

² ข้อเสนอแนะและข้อคิดเห็นผู้ทรงคุณวุฒิต่อเสวนา: วิจัยชุมชนฐานทรัพยากร ผลกระทบ การปรับตัวสภาวะโลกร้อน ในการประชุมเวทีนโยบายและ วิชาการสาธารณะกวีฤทธิโลกเดือด ด้วยมือประชาชน (COP ภาคประชาชน) วันที่ 12 พฤศจิกายน 2566 ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

- สุริยา รัตนกุล และสมทรง บุรุษพัฒน์.ลักษณะ คาวรัตน์หงษ์และวชิราภรณ์ วรรณดี (บรรณาธิการ). (2538). สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงสะกอ. โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมมิก จำกัด. กรุงเทพฯ.
- โสฬส ศิริไสย์ และคณะ. (2551). รายงานวิจัยโครงการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นและความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อการพัฒนาความมั่นคงทางอาหารและโภชนาการในประชากรกลุ่มชาติพันธุ์ (กะเหรี่ยง). สถาบัน โภชนาการ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- โสฬส ศิริไสย์ และคณะ. (2552). รายงานวิจัยโครงการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นและความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อการพัฒนาความมั่นคงทางอาหารและโภชนาการในประชากรกลุ่มชาติพันธุ์ (กะเหรี่ยง). สถาบัน โภชนาการ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- โสฬส ศิริไสย์. (2566). สนทนากับทีมวิจัย วันที่ 8 กันยายน 2566 ณ สถาบันโภชนาการ มหาวิทยาลัยมหิดล
- สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ. (2561). รายงานการจัดโครงการส่งเสริมสิทธิของกลุ่มชาติพันธุ์ และคนไทยพลัดถิ่น “รวมญาติชาติพันธุ์ชาวเล: เหลียงหลังแลหน้า 9 ปี มติ ครม.” วันที่ 1-2 ธันวาคม 2561 ณ อนุสรณ์สุนามิ บ้านน้ำเค็ม ตำบลบางม่วง อำเภอดำรงวิทยารัษฎา จังหวัดพังงา.
- บัณฑิต ไกรวิจิตร. (2559). การเผชิญกับภาพแทนของกะเหรี่ยงโผล่ว ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร (ปริญญาานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต). วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ประเสริฐ ตรีการศุกร. (2562). คี๊ยะ ไหมนเวียน เกษตรนิเวศสังคม วิถีคนกะเหรี่ยง. วารสารวัฒนธรรม ฉบับที่ 1 ปี 2562. เข้าถึงได้จาก http://www.culture.go.th/culture_th/mobile_detail.php?cid=11&nid=4705
- รายงานการจัดโครงการส่งเสริมสิทธิของกลุ่มชาติพันธุ์และคนไทยพลัดถิ่น “รวมญาติชาติพันธุ์ชาวเล : เหลียงหลัง และหน้า ๙ ปี มติ ครม.” วันที่ ๑ – ๒ ธันวาคม ๒๕๖๑ ณ อนุสรณ์สุนามิบ้านน าคเค็ม บ้านนาเค็ม ตำบลบางม่วง อำเภอดำรงวิทยารัษฎา จังหวัดพังงา.
- สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม. (2564).กลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย: งานวิจัย และความท้าทาย.
- ส่วนมรดกโลกทางธรรมชาติ กองการต่างประเทศ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. เข้าถึงได้จาก [Thungyai - Huai Kha Khaeng Wildlife Sanctuaries](http://naturalworldheritage.dnp.go.th/). เข้าถึงได้จาก <http://naturalworldheritage.dnp.go.th/>
- ThaiPublica. (2023). UN เตือน “ยุคโลกร้อนสิ้นสุดลงแล้ว” แต่เริ่มเข้าสู่ “ยุคโลกเดือด” Global Boiling. เข้าถึงได้จาก <https://thaipublica.org/2023/07/un-chief-says-era-of-global-boiling-has-arrived/>.

ภาษาอังกฤษ

- Berkes, F., Folke, C., & Gadgil, M. (1994). Traditional ecological knowledge, biodiversity, resilience and sustainability. In *Biodiversity conservation: Problems and policies. Papers from the Biodiversity Programme Beijer International Institute of Ecological Economics Royal Swedish Academy of Sciences* (pp. 269-287). Dordrecht: Springer Netherlands.
- Ford, J. D. (2009). Vulnerability of Inuit food systems to food insecurity as a consequence of climate change: a case study from Igloolik, Nunavut. *Regional Environmental Change*, 9, 83-100.
- FAO and Alliance of Bioversity International and CIAT. (2021). Indigenous Peoples' food systems: Insights on sustainability and resilience in the front line of climate change. Rome
- Ghoshal, S. (2014). Understanding food mile: an qualitative study on the concept of food mile. *TSM Business Review*, 2(2), 55.
- Hallström, L. K., Hvenegaard, G., & Dipa, S. J. (2019). Citizen engagement in sustainability planning: patterns and barriers from Hinton and Wood Buffalo, Alberta, Canada.
- Indigenous Peoples' Foundation for Education and Environment (IPF) and Indigenous Knowledge and Peoples Foundation (IKAP). (2018). Synthesis Report: Marginalization of vulnerable Peoples in Thailand.
- Kuhnlein, H. V., & Receveur, O. (1996). Dietary change and traditional food systems of indigenous peoples. *Annual review of nutrition*, 16(1), 417-442.
- Kuhnlein, H. V., Erasmus, B., & Spigelski, D. (2009). *Indigenous Peoples' food systems: The many dimensions of culture, diversity and environment for nutrition and health*. Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO).
- Kuhnlein, H. V., & Chotiboriboon, S. (2022). Why and How to Strengthen Indigenous Peoples' Food Systems With Examples From Two Unique Indigenous Communities. *Frontiers in Sustainable Food Systems*, 173.
- Pingault, N., Caron, P., Kalafatic, C., Allahoury, A., Fresco, L. O., Kennedy, E., et al. (2017). Nutrition and food systems. A report by the High Level Panel of Experts on Food Security and Nutrition of the Committee on World Food Security.
- Puwasatien, P., Judprasong, K., Sridonpai, P., & Saiwan, T. (2015). Thai food composition tables. *Salaya: Institute of Nutrition, Mahidol University*.
- Spring, A. (2018). Capitals, climate change and food security: Building sustainable food systems in northern Canadian Indigenous communities.

- Von Braun, J., Afsana, K., Fresco, L., Hassan, M., & Torero, M. (2021). Food Systems—definition, concept and application for the UN food systems summit. *Sci. Innov*, 27.
- Wittman, H., Arulingam, I., Cano, J. L., Mungai, C., Huambachano, M., Korzenszky, A., & White, B. (2021). Promoting Youth Engagement and Employment in Agriculture and Food Systems.